

К. Л. Бойчук, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць,
Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПРАВОВИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Науково-практичний посібник

Київ 2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 31 жовтня 2022 року)*

Рецензенти:

Тетерятник Ганна Костянтинівна – завідувачка кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ, докторка юридичних наук, професорка

Тичина Дмитро Михайлович – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

3-12 Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства : практичний посібник для надавачів правової допомоги / К. Л. Бойчук, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць, Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко; за заг. ред. д.ю.н., доц. А. Б. Благої. – К., 2023. – 136 с.

ISBN

У практичному посібнику досліджуються базові питання щодо розуміння проблематики домашнього насильства; розкривається система запобігання та протидії домашньому насильству та місце і роль в ній безоплатної правової допомоги; аналізуються практичні питання особливостей здійснення представництва прав постраждалих осіб у судовому порядку. Крім того, надаються рекомендації щодо налагодження контакту з постраждалими особами від домашнього насильства.

Посібник розрахований на надавачів правової допомоги з метою покращення їх знань щодо питань запобігання та протидії випадкам домашнього насильства, що сприятиме підвищенню ефективності їх роботи у наданні гендерно-чутливої правової допомоги постраждалим особам від домашнього насильства.

К. Л. Бойчук, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць,
Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПРАВОВИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Науково-практичний посібник

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	6
СКОРОЧЕННЯ	9
РОЗДІЛ 1. ВВЕДЕННЯ В ПРОБЛЕМАТИКУ	10
1.1. Визначення понять: домашнє насильство, гендерно зумовлене насильство, насильство стосовно жінок	10
1.2. Міжнародні стандарти щодо запобігання та протидії випадкам домашнього насильства	17
1.3. Форми домашнього насильства	23
1.4. Доступ постраждалих осіб до правосуддя	27
1.5. Права постраждалих осіб	31
1.6. Діти, як постраждалі особи	32
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	36
2.1. Система органів, служб та організацій, дотичних до запобігання та протидії домашньому насильству	36
2.2. Принципи роботи та міжвідомчого реагування на випадки домашнього насильства	45
2.3. Роль надавачів правової допомоги у доступі постраждалих осіб до комплексної допомоги у громаді	47

2.4. Алгоритм дій спеціаліста безоплатної правової допомоги у забезпеченні доступу постраждалих осіб до юридичної допомоги у громаді.....	50
---	----

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ..... 61

3.1. Особливості належного документування випадків домашнього насильства та збір доказів.....	61
---	----

3.2. Особливості надання правової допомоги у справах щодо притягнення кривдників до адміністративної відповідальності.....	68
--	----

3.3. Особливості надання правової допомоги у справах щодо притягнення кривдників до кримінальної відповідальності.....	83
--	----

3.4. Особливості надання правової допомоги у справах щодо видачі судом обмежувального припису.....	91
--	----

3.5. Особливості відшкодування шкоди постраждалим, завданої домашнім насильством.....	106
---	-----

РОЗДІЛ 4. НАЛАГОДЖЕННЯ КОНТАКТУ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА..... 110

4.1. Психологія постраждалих осіб від домашнього насильства: ключові фокуси для правника.....	110
---	-----

4.2. Особливості комунікації з постраждалими особами від домашнього насильства.....	114
---	-----

4.3. Особливості взаємодії з постраждалими особами.....	122
---	-----

ДОДАТКИ..... 129

ВСТУП

З прийняттям у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Україна поступово наближає своє національне законодавство до міжнародних стандартів щодо захисту осіб, які страждають від домашнього насильства. Про це свідчить та кількість нормативно-правових актів, що була прийнята за останні роки. Так само поступово змінюються політики та підходи реагування на випадки домашнього насильства різними суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству, представники яких проходять додаткові навчання. Збільшується кількість спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, так само збільшується кількість громад, які ставлять для себе пріоритетним завданням – впровадження політики ефективного реагування на випадки домашнього насильства, захист та підтримку постраждалих осіб.

Відповідно до ст. 57 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), сторони забезпечують право на правову допомогу та безоплатну правову допомогу постраждалим відповідно до національного законодавства. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», особи, які постраждали від домашнього насильства, мають право на представлення їх інтересів кваліфікованим адвокатом системи БПД в органах державної влади та судах. У цілому, постраждалі особи мають право звернутися до будь-якого центру БПД та отримати правову консультацію щодо захисту своїх прав та інтересів.

Водночас право на безоплатну правову допомогу, гарантоване на законодавчому рівні, на практиці повною мірою не реалізовується. На жаль, все ще залишаються низькими показники звернення по-

страждалими особами за безоплатною правовою допомогою у порівнянні з реальною кількістю випадків домашнього насильства.

Так, кількість виданих місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги наказів про надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства або НзОС: у 2019 році – 790; у 2020 році – 1177; у 2021 році – 2127; з січня по травень 2022 року – 554. Тоді як виявлених адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП складало: у 2019 році – 107221 за домашнє насильство та 1762 за НзОС; у 2020 році – 130285 за домашнє насильство та 1680 за НзОС; у 2021 році – 141085 за домашнє насильство та 2320 за НзОС; з січня по травень 2022 року – 3615 за домашнє насильство та 673 за НзОС. Так само, аналіз судової практики у справах про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства чи кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, дає зробити висновок, що у поодиноких випадках постраждали особи користуються правовою допомогою, що є суттєвим бар'єром у доступі постраждалих осіб до правосуддя.

Маємо визнати, що ситуація забезпечення права постраждалих осіб на безоплатну правову допомогу потребує особливої уваги. Важливо вжити заходів, щоб якнайшвидше інтегрувати систему безоплатної правової допомоги у місцеві системи запобігання та протидії випадкам домашнього насильства кожної громади. Водночас важливо забезпечити надання кваліфікованих юридичних послуг постражданим особам у даній категорії справ, що має свою специфіку та потребує підвищення кваліфікації спеціалістів та спеціалісток, адвокатів та адвокаток системи безоплатної правової допомоги.

Даний практичний посібник містить декілька фокусів: введення в проблематику щодо домашнього насильства, визначення ролі сис-

теми безоплатної правової допомоги в системі запобігання та протидії домашньому насильству, окреслення особливостей здійснення представництва прав та інтересів постраждалих осіб в різних провадженнях, налагодження контакту з постраждалими особами. Відповідний комплексний підхід підвищить у цілому якість надання правових послуг постраждалим особам, що сприятиме більшій довірі постраждалих осіб до системи запобігання та протидії домашньому насильству.

Практичний посібник буде корисним для спеціалістів та спеціалісток, адвокатів та адвокаток системи БПД, представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, а також правників, які працюють з постраждалими від домашнього насильства.

СКОРОЧЕННЯ

БПД	Безоплатна правова допомога
ГЗН	Гендерно зумовлене насильство
ДОП	Дільничний офіцер поліції
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
Закон № 2229-VIII	Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
КІАС	Комплексна інформаційно-аналітична система
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет міністрів України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
НзОС	Насильство за ознакою статі
СК України	Сімейний кодекс України
Стамбульська конвенція	Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ЮП	Ювенальний поліцейський

РОЗДІЛ 1. ВВЕДЕННЯ В ПРОБЛЕМАТИКУ

1.1. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ: ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО, НАСИЛЬСТВО СТОСОВНО ЖІНОК

Працюючи з випадками домашнього насильства, важливо розуміти такі поняття, як: «домашнє насильство», «гендерно зумовлене насильство», «насильство стосовно жінок» та як вони поєднані між собою. Це надасть можливість більшого розуміння необхідності побудови своєї професійної діяльності, яка буде спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, забезпеченню рівних прав та можливостей жінок та чоловіків.

«Домашнє насильство»

Відповідно до п. (b) ст. 3 Стамбульської конвенції, **домашнє насильство** означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону № 2229-VIII, **домашнє насильство** означає діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Поелементний аналіз терміну «домашнє насильство», що визначений на національному рівні включає наступні складові:

1.	ДІЯННЯ	1) дія; 2) бездіяльність.
2.	НАСИЛЬСТВА	1) фізичного; 2) психологічного; 3) сексуального; 4) економічного характеру.
3.	ЩО ВЧИНЮЄТЬСЯ	1) в сім'ї; 2) в межах місця проживання; 3) між родичами; 4) між теперішнім чи колишнім подружжям; 5) між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа.
4.	а також погрози вчинення таких діянь	

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону № 2229-VIII, **дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:**

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;

- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Важливим практичним питанням залишається документальне підтвердження взаємовідносин між особами, що вказані у ч. 2 ст. 3 Закону № 2229-VIII. На практиці виникають непоодинокі випадки, що відсутність належного підтвердження взаємовідносин між кривдником та постраждалою особою стає бар'єром притягнення кривдника до відповідальності.

«Гендерно зумовлене насильство»

Визначення терміну **«гендерно зумовлене насильство»** міститься у ряді міжнародно-правових документів.

ГЗН — це індивідуальні чи колективні дії, які спрямовані переважно або виключно на певну групу осіб через їх гендерну приналежність. ГЗН означає будь-які небезпечні дії проти волі людини і які базуються на соціально визначених гендерних відмінностях між жінками і чоловіками¹. Керівництво з інтеграції заходів щодо протидії ГЗН до гуманітарної діяльності² визначає ГЗН, як будь-який акт завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи й пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками і жінками, викликає серйозну і зростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій. Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради 2012 року³ визначає ГЗН, як насильство, що спрямоване проти будь-якої особи за ознакою статі, гендерної ідентичності або гендерного самовираження, або якщо воно зачіпає осіб конкретної статі непропорційно, розуміється як ГЗН.

Відповідно до п. (с) ст. 3 Стамбульської конвенції **«гендер»** означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок і чоловіків.

Національне законодавство не містить визначення терміну гендерно зумовлене насильство», натомість національне законодавство використовує термін **«насильство за ознакою статті»**, що означає діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страж-

1 Gender Equality, UN Conference and You, UNICEF, UNFPA, UNDP, UN Woman.

2 Режим доступу: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf

3 Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>

дань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті (абц. 7 ч. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

«Насильство стосовно жінок»

Відповідно до п. (а) ст. 3 Стамбульської конвенції під **«наси́льством стосовно жінок»** розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або фізична шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті. В цілях Стамбульської конвенції, «наси́льство стосовно жінок» розуміється, як порушення прав людини та являє собою одну з форм дискримінації. Це відповідає меті Конвенції, що визначена у п. (b) ст.1 (сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності).

Стаття 1 Декларації про викорінення насильства щодо жінок прийнятої ГА ООН, (резолюція 48/104 від 20 грудня 1993) закріплює, що насильство стосовно жінок – це будь-який акт насильства за ознакою статі, що завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, включаючи погрози здійснення таких актів, примус чи свавільне обмеження свободи, незалежно від того, відбувається це в суспільному чи особистому житті.

Відповідно до п. (d) ст. 3 Стамбульської конвенції, **«наси́льство стосовно жінок за гендерною ознакою»** означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно.

Важливо розуміти, що всі три поняття «домашнє насильство», «гендерно зумовлене насильство», «насильство стосовно жінок» поєднані між собою. Від домашнього насильства у цілому в світі та в Україні зокрема, найбільше страждають саме жінки та дівчата. Домашнє насильство є однією з найрозповсюдженіших форм ГЗН та насильства стосовно жінок.

Статистика НПУ щодо випадків домашнього насильства:

Показники	2021	5 місяців 2022
На лінію «102» надійшло повідомлень:	475557	110849
Зареєстровано в ЄО заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством: <i>з яких за результатами</i>	325559	84015
Зареєстровано в ЄРДР	4847	1118
Складено протокол про адміністративні правопорушення	90969	22245
Розглянуто відповідно до ЗУ «Про звернення громадян»	224634	56211
Рішення не прийнято	2765	2582
Подані особами, які заявляють, що постраждали	84015	28331

Дорослими	74460	24831
У т.ч. жіночої статі	58856	19591
Дітьми	1792	685
У т.ч. дівчатками	1067	387
За результатами перевірки підтверджено насильство щодо жіночої статі	63879	20708

Статистика Координаційного центру надання правової допомоги:

Кількість виданих місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги наказів про надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, які постраждали від домашнього та насильства за ознакою статі:	2127	554
---	------	-----

1.2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ВИПАДКАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Основним міжнародним документом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є Стамбульська конвенція, яка є першим європейським документом, що має юридичну силу, містить у собі комплексний підхід та мінімальні стандарти щодо подолання насильства щодо жінок та домашнього насильства. Стамбульську конвенцію заведено називати «золотим стандартом».

Стамбульська конвенція підписана та ратифікована багатьма країнами, так само Європейський Союз підписав Стамбульську конвенцію у травні 2017 року, акцентуючи увагу державам-членам ЄС на підписанні та ратифікації конвенції.

Україна підписала Стамбульську конвенцію у листопаді 2011 року та ратифікувала її 20 червня 2022 року відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» за № 2319-IX. Разом з тим, не дивлячись на те, що Стамбульська конвенція була ратифікована після 11 років, як Україна її підписала, її положення вже активно застосовуються у судовій практиці.

« ... 17. Хоча Стамбульська Конвенція до цього часу Україною не ратифікована, однак пряме посилання на неї в законі зобов'язує Суд при визначенні «домашнього насильства» та «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», приймати до уваги не лише національне законодавство, але й положення цієї Конвенції, а також інших міжнародних договорів та дотичну практику міжнародних органів у тій частині, в якій вони важливі для розуміння її положень. ...»

зазначено в постанові Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 07 квітня 2020 року, справа № 647/1931/19 (провадження № 51 174км20)

Конвенція встановлює зв'язок між досягненням гендерної рівності та викоріненням домашнього насильства та насильства стосовно жінок. Метою Стамбульської конвенції є захист постраждалих осіб від усіх форм насильства, а так само попередження, кримінальне переслідування та викорінення домашнього насильства та насильства стосовно жінок.

Мінімальні стандарти, що закріплює Стамбульська конвенція:

- забезпечення вжиття заходів для захисту прав постраждалих осіб без жодної дискримінації (ст. 4);
- забезпечення дотримання принципу належної уваги для запобігання, розслідування, покарання та відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок випадків насильства (ст. 5);
- вжиття заходів для заохочення змін у соціальних та культурних моделях поведінки з метою викорінення гендерних стереотипів (ст. 12);
- забезпечення належної підготовки фахівців, що працюють з постраждалими від насильства з питань потреб і прав постраждалих, а також з питань рівності (ст. 15);
- надання постраждалій особі належної правової інформації (ст. 19);
- заохочення повідомляти про випадки насильства (ст. 27);
- забезпечення постраждалих осіб належними засобами цивільно-правового захисту (ст. 29) і відшкодування шкоди (ст. 30);
- запровадження кримінальної або іншої відповідальності за вчинення різних форм насильства щодо жінок (ст. 33-40);
- забезпечення проведення розслідування та судового провадження без неналежної затримки (ст. 49), а також можливість для прокурорів відкривати та продовжувати провадження навіть у випадках, коли постраждала особа відкликає власну заяву (ст. 55).

Працюючи з випадками домашнього насильства, важливо окремо зупинитись на стандартах належної уваги до кожного факту домашнього насильства та гендерної рівності.

Належна увага до кожного факту домашнього насильства

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Стамбульської конвенції, «сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками».

Стандарт «належної уваги» містить наступні складові:

- чи органи влади знали або повинні були знати про випадок домашнього насильства;
- чи органи влади знали або повинні були знати про ризик продовження вчинення домашнього насильства у майбутньому;
- чи було вжито всіх можливих заходів для захисту постраждалої особи;
- чи було вжито всіх заходів для покарання кривдника.

Стандарт «належної уваги» передбачає обов'язок держав розслідувати переслідувати і карати випадки домашнього насильства незалежно від того, були вони вчинені державою чи приватними особами.

Порушення вищезазначених зобов'язань є порушенням ст.ст. 2 (право на життя), 3 (заборона катування) та 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Гендерна рівність

Стамбульська конвенція у ст. 4 закріплює, що усі форми дискримінації підлягають осуду, зокрема, держави на законодавчому рівні мають за-

кріпити принцип рівності між жінками та чоловіками, та відповідна рівність має мати практичне підґрунтя і не обмежуватись декларативним характером. Мають бути заборонена будь-яка дискримінація щодо жінок та встановленні жорсткі санкції за випадки дискримінації. Всі закони та практики, які є дискримінаційними, мають бути скасовані. Необхідні законодавчі та інші заходи для підтримки та захисту права кожного, особливо жінок, мають бути направлені на те, щоб життя постраждалих осіб було без насильства як в публічній, так і в приватній сферах.

Вжиття заходів для захисту прав постраждалих осіб, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, гендеру, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного стану, статусу мігранта чи біженця або іншого статусу.

Порушення вищезазначених зобов'язань є порушенням ст. 14 (заборона дискримінації) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Розглядаючи справи домашнього насильства, ЄСПЛ кваліфікує випадки домашнього насильства, як катування та встановлює порушення ст. 3 «Заборона катування». Так само ЄСПЛ у своїх рішеннях встановлює порушення:

- ст. 2 «Право на життя»;
- ст. 8 «Право на повагу до приватного та сімейного життя»;
- ст. 14 «Заборона дискримінації».

Працюючи з випадками домашнього насильства, в контексті міжнародних стандартів, важливо розуміти Концепцію Стамбульської конвенції – «4Р».

Стамбульська конвенція побудована на концепції чотирьох зобов'язань, які мають бути впроваджені на державному рівні. Держава, на всіх рівнях: центральному, регіональному та місцевому, має впроваджувати в свої політики відповідні зобов'язання, які є рівнозначними між собою. Такий підхід дозволить постраждалій особі реалізувати свої права та скористатись послугами у громаді, у тому числі юридичними, що наблизить її до правосуддя.

Концепція отримала назву «4Р» від аббревіатури чотирьох слів з англійської мови:

- **prevention** (запобігання, або профілактика);
- **protection** (захист);
- **prosecution** (притягнення до відповідальності);
- **integrated policies** (скоординовані політики).

Нижче наведений короткий опис кожної із складових концепції «4Р», які мають бути впроваджені:

PREVENTION

(ЗАПОБІГАННЯ, АБО ПРОФІЛАКТИКА):

- ▶ вжиття заходів щодо зміни соціальних і культурних моделей поведінки жінок і чоловіків;
- ▶ вжиття заходів щодо викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок;
- ▶ вжиття заходів щодо викорінення стереотипних ролей жінок і чоловіків;
- ▶ регулярне проведення просвітницьких кампаній та різного роду навчань;
- ▶ активне залучення чоловіків та хлопчиків до заходів запобігання та протидії домашньому насильству;
- ▶ активна робота громадських організацій, приватного бізнесу та ЗМІ.

PROTECTION **(ЗАХИСТ І ПІДТРИМКА ПОСТРАЖДАЛИХ):**

- ▶ невідкладне реагування на випадки домашнього насильства з боку правоохоронних органів;
- ▶ проведення оцінки ризиків за кожним фактом домашнього насильства стосовно кожної постраждалої особи та здійснення управління оцінки ризиками;
- ▶ винесення термінових заборонних та обмежувальних приписів;
- ▶ надання своєчасної та повної інформації;
- ▶ створення телефонних служб підтримки;
- ▶ розвиток спеціалізованих служб підтримки, у т.ч. створення достатньої кількості шелтерів;
- ▶ підвищення рівня самостійності та економічної незалежності;
- ▶ забезпечення доступу постраждалих осіб до інформації, у тому числі декількома мовами, враховуючи потреби осіб з інвалідністю.

PROSECUTION (ПРИТЯГНЕННЯ **КРИВДНИКА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ):**

- ▶ передбачена законодавством відповідальність за всі форми домашнього насильства;
- ▶ постраждалі особи мають мати доступ до правосуддя та безоплатної правової допомоги, у тому числі постраждала особа має фізичну здатність дістатись до центрів безоплатної правової допомоги;
- ▶ на законодавчому рівні забезпечено право на компенсацію;

- ▶ забезпечення збирання адміністративного матеріалу у справах про адміністративні правопорушення, розслідування кримінальних проваджень, слухання судових справ без затримок і з урахуванням прав постраждалої особи;
- ▶ визнано як кримінальне правопорушення: домашнє насильство, переслідування, сексуальне насильство, у т.ч. зґвалтування, сексуальні домагання, примусовий шлюб, каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт та примусова стерилізація.

INTEGRATED POLICIES (СКООРДИНОВАНІ ПОЛІТИКИ, КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД):

- ▶ проведення всеосяжної та скоординованої політики, де центральне місце займають права постраждалої особи;
- ▶ наявність офіційного органу, відповідального за координацію, виконання, моніторинг та оцінку політики на всіх рівнях: центральному, регіональному та місцевому;
- ▶ збір десеґрегованих даних та їх поширення;
- ▶ проведення опитувань та досліджень, поширення результатів серед громадськості.

1.3. ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Реагуючи на той чи інший випадок домашнього насильства, важливо розуміти що собою являє кожна з чотирьох форм домашнього насильства. Кожен надавач юридичних послуг першочергово має мати нульову толерантність до проявів домашнього насильства, оскільки першочергово спеціаліст зіштовхується з випадком домашнього насильства, як людина, а потім вже як фахівець.

Відповідно до Закону № 2229-VIII, в Україні виділяють **чотири форми домашнього насильства**:

● **економічне насильство**: включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

Це заборона працювати та отримувати прибутки з інших джерел, окрім членів родини; жорстке визначення сфер праці для члена родини; примус батьками або піклувальниками дітей до праці або жебрацтва; примус працювати, попри об'єктивні обставини, що унеможливають працевлаштування (стан здоров'я тощо); позбавлення та/або погроза позбавлення житла і грошового утримання; існування за рахунок іншого члена родини проти його бажання та/або, незважаючи на його злиденні статки, відмова працювати і робити рівнозначний внесок у добробут родини; повна звітність про витрачені гроші («до копійки»); псування особистого майна, особливо якщо це улюблені або близькі серцю речі.

Зокрема, економічне насильство стосовно жінок фіксується, коли жінка вимушена постійно просити гроші в чоловіка/ партнера та звітуватися перед ним щодо всіх видатків (або їхньої більшої частини), незважаючи на розмір власного заробітку; чоловік має кошти, які може витратити на власний розсуд, водночас жінка не має такої можливості; існує «економічна» критика жінки (звинувачення в утриманстві, марнотратстві, приниженні значення її роботи, зокрема, хатньої, та заробітку, якщо вона працює); жінці заборонено вчитися, працювати, просуватись кар'єрними сходами; наявні погрози економічного характеру (позбавити житла, життєво важливих речей тощо); вигнання з дому / квартири (або погрози вигнати чи не пустити до оселі).

● **психологічне насильство:** включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

Це ігнорування почуттів та переконань, знуцання з віросповідання, світогляду, національної, расової та класової приналежності або походження, соціального статусу; публічна образа; висловлювання та діяння, що принижують гідність; погрози завдати шкоди, полишити сім'ю, розірвати шлюб; надмірний прискіпливий контроль; переслідування; докори буквально за кожний крок, критика особистості, лайка, образи; підбурювання до самогубства; маніпулювання з використанням дітей чи близьких людей, примус вчиняти / не вчиняти певні дії через погрози завдати шкоди близьким людям (третім особам); ізоляція; обмеження самореалізації. Може відбуватись взагалі без слів – за допомогою міміки, пози, поглядів, жестів, інтонації, коли особу тримають в атмосфері залякування чи страху, особливо, якщо в попередньому досвіді подружніх стосунків траплялись епізоди фізичного, сексуального або психологічного насильства (наприклад, жінка з острахом чекає на повернення чоловіка з роботи, оскільки він має звичку бити чи лаяти її, якщо в нього «трапився тяжкий день»).

● **сексуальне насильство:** включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушун-

ня до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

Це сексуальний акт без добровільної згоди⁴ (в тому числі хворобливий або садистські статеві зносини із застосуванням фізичної сили, погроз; залякування), примус до статевих зносин; зґвалтування, насильницький статевий акт після побоїв; застосування сексу як засобу приниження, зневажання та образи; приневолювання жінки одягатися надмірно сексуально всупереч її бажанню; це може супроводжуватись образливими словами сексуального характеру, які мають зневажливий, «брудний», непристойний зміст (вживання таких висловів як «повія», «фригідна», нецензурних висловів тощо); змушення до порнографічних дій та проституції; сексуальні стосунки між близькими родичами (батько – донька, матір – син, брат – сестра); сексуальне розбещення дитини, примус переглядати відео чи зображення порнографічного характеру, демонстрація оголених статевих органів (ексгібіціонізм), акту онанізму; втягування дитини у заняття проституцією або порнографією тощо.

● **фізичне насильство:** включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

⁴ Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин (примітка до ст. 152 КК України).

Це заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, у тому числі із застосуванням зброї чи будь-яких предметів (побиття, викручування рук, смикання, ляпаси, щипки, спроби придушення; смикання волосся; викручування рук; кусання; хапання; катування; мордування (особливо у випадках, коли дії не залишають слідів на тілі, наприклад, виконання надмірної кількості віджимань від підлоги, стояння і тримання над головою важких речей тощо); фізична ізоляція, утримання в обмеженому просторі (замикання в коморі або кімнаті, приковування до батареї тощо); відмова надати медичну допомогу, в тому числі заборона звертатись до лікарів, відмова надати жінці допомогу, коли вона хвора або вагітна; полишення її в небезпечному місці.

За нанесення фізичного, психологічного та економічного насильства кривдник може понести як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. За нанесення сексуального насильства кривдник буде нести тільки кримінальну відповідальність. Так само, за спричинення домашнього насильства кривдник може понести і цивільно-правову відповідальність.

1.4. ДОСТУП ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ДО ПРАВОСУДДЯ

Зобов'язання щодо недопущення дискримінації стосовно постраждалих осіб є невід'ємною частиною доступу до правосуддя. Доступ постраждалих осіб до правосуддя не обмежується ефективністю правової системи, а вимагає, щоб вся система запобігання та протидії домашньому насильству була чутливою та реагувала на потреби постраждалих осіб, а так само система давала можливість постраждалим особам використовувати механізми правосуддя для захисту своїх прав без будь-яких бар'єрів.

На жаль, на практиці постраждали особи стикаються з великою кількістю бар'єрів на шляху доступу до правосуддя. До прикладу:

- стереотипне відношення до постраждалих осіб та дискримінація з боку суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, так само суспільства;
- несвоєчасне та неефективне реагування поліцейських на випадки домашнього насильства;
- бюрократичність судової системи;
- відсутність загальних та спеціалізованих служб підтримки у громадах;
- віддаленість центрів безоплатної правової допомоги;
- відсутність гендерно-чутливого підходу до роботи з постраждалими особами;
- неможливість своєчасно притягнути кривдника до відповідальності, у тому числі наявність такого адміністративного стягнення, як штраф, який часто сплачує сама постраждала особа;
- низький рівень інформаційних кампаній на місцях, як наслідок – постраждалі особи не обізнані у своїх правах, не знають де та яку можуть отримати допомогу;
- брак фінансових ресурсів, зокрема коштів на оплату послуг юридичного представництва, судових витрат та зборів, проїзду до суду, догляду за дітьми;
- військова агресія російської федерації на території України, яка триває з 2014 року та повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року;
- збільшення кількості внутрішньо-переміщених осіб;

Працюючи з випадками домашнього насильства та надаючи юридичні послуги, спеціалісту важливо розуміти, який шлях у системі правосуддя має пройти постраждала особа. Юридична консультація має містити роз'яснення на кожному з етапів «ланцюга правосуддя», де постраждалій особі буде надана інформація які права вона має, які можливі правові наслідки для неї на кожному з етапів при прийнятті нею будь-якого рішення.

Концепція «ланцюг правосуддя»⁵. Ланцюг правосуддя являє собою серію кроків, які необхідно вживати для здійснення правосуддя в рамках національної системи правосуддя. У разі вчинення домашнього насильства, ланцюг правосуддя охоплює процеси і установи, які необхідно пройти постраждалій особі, щоб домогтися захисту, компенсації та покарання кривдника. Ланцюг правосуддя є складним і може змінюватися в залежності від конкретного випадку, загального контексту і діючої правової системи. **У цілому «ланцюг правосуддя» містить наступні етапи:**

- 1. Початковий контакт постраждалої особи із системою правосуддя.**
- 2. Ефективне і своєчасне реагування на випадок. Оцінка випадку.**
- 3. Застосування термінових заборонних приписів, обмежувальних приписів та обмежувальних заходів в межах кримінального провадження.**
- 4. Розгляд адміністративного або кримінального провадження в судовому порядку. Ухвалення рішення, що досягатиме цілей справедливого правосуддя.**
- 5. Відповідальність кривдника та належна компенсація витрат постраждалій особі.**

⁵ Концепція «ланцюг правосуддя» розкрита в межах онлайн-курс Офісу Ради Європи HELP «Доступ жінок до правосуддя». Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/help-access-to-justice-for-women>

Важливо розуміти як кожна з «ланок» пов'язана з іншою, з якими суб'єктами реагування має зіштовхнутись постраждала особа, які мають бути їх дії, та як їх дії можуть вплинути на постраждалу особу з позитивної та негативної сторони. Надавачу юридичних послуг важливо розуміти свою роль та алгоритм дій на кожному етапі ланцюга правосуддя, що допоможе постраждалій особі пройти весь шлях ланцюга правосуддя менш травматично. **На практиці, цей шлях залежить від багатьох факторів та відповідей:**

- ▶ чи повідомить постраждала особа про факт насильства до поліції?
- ▶ чи поліція зареєструє її заяву?
- ▶ чи почне поліція збирати адміністративний матеріал та складе адміністративний протокол за ст. 173-2 КУпАП?
- ▶ чи буде винесено терміновий заборонний припис?
- ▶ чи внесені поліцією відомості до ЄРДР та почне розслідування кримінальної справи?
- ▶ чи звернеться постраждала особа до суду з заявою про винесення обмежувального припису?
- ▶ чи застосує суд обмежувальні заходи в рамках кримінальної справи?
- ▶ чи задовольнить суд заяву про видачу обмежувального припису?
- ▶ чи буде поліція, прокурор або суддя «радити» постраждалій особі забрати заяву та помириться з кривдником?
- ▶ чи буде постраждала особа свідчити в суді проти кривдника в його присутності?
- ▶ чи буде зібрано достатньо доказів вини кривдника?
- ▶ чи винесе суд рішення в інтересах постраждалої особи?
- ▶ чи застосує суд м'яке покарання до кривдника?
- ▶ чи отримає постраждала особа компенсацію?

Роль надавача юридичних послуг у проходженні усього ланцюга правосуддя є надзвичайно важливою, оскільки не охоплюється лише наданням юридичного супроводу, а так само потребує надання підтримки та допомоги постраждалій особі при взаємодії з іншими суб'єктами реагування, загальними та спеціалізованими службами підтримки. У цілому, надавачів юридичних послуг можна назвати «універсальними спеціалістами», які допомагають постраждалим особам зрозуміти свої права та ефективно ними скористатися.

1.5. ПРАВА ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ

Відповідно до Закону № 2229-VIII особи, які постраждали від домашнього насильства, мають право на:

- отримання повної та вичерпної інформації про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;
- отримання допомоги за місцем звернення;
- вибір спеціаліста за статтю (за можливості);
- інформацію про свої права та можливості реалізації таких прав зрозумілою мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам;
- доступ до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги (що включає в себе фізичний доступ до установ загальних та спеціалізованих служб підтримки);
- надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб;
- дієвий, ефективний та невідкладний захист в усіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства;

- звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;
- безоплатну правову допомогу, що включає в себе надання вторинної правової допомоги;
- повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- конфіденційність інформації особистого характеру, яка стала відома під час роботи з постраждалою особою, та захист персональних даних;
- відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством;
- своєчасне отримання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї домашнього насильства, у тому числі пов'язані з ізоляцією кривдника або його звільненням.

1.6. ДІТИ, ЯК ПОСТРАЖДАЛІ ОСОБИ

Відповідно до ч. 1 ст. 26 Стамбульської конвенції «**сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час надання захисту та послуг з підтримки жертв належно враховувалися права та потреби дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції**». Питанню дітей, по-

страждалих від домашнього насильства приділена окрема увага і в національному законодавстві. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону № 2229-VIII, дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Тобто, національне законодавство ідентифікує дітей, як постраждалих осіб, як тих дітей, які безпосередньо зазнали домашнього насильства у будь-якій формі, так і дітей, які стали свідками домашнього насильства. Дитина, яка спостерігає домашнє насильство зазнає психологічної шкоди. Дитячі психологи говорять, що дитина, яка не бачить, але чує домашнє насильство, так само зазнає психологічної шкоди.

Важливо завжди пам'ятати, що відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону № 2229-VIII, **«у разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини».**

Конвенція ООН про права дитини є основоположним міжнародним документом у сфері захисту прав дитини та закріплює наступні стандарти:

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соці-

ального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, **першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини** (ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини).

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з **метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації**, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину (ч. 1 ст. 19 Конвенції ООН про права дитини).

При визначенні **найкращих інтересів дитини** в конкретній справі слід брати до уваги два міркування:

- по-перше: в найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки з сім'єю, **окрім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна для цього;**
- по-друге: в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток в безпечному, надійному і стабільному середовищі.⁶

Окрім Закону № 2229-VIII, СК України так само встановлює зобов'язання батьків щодо утримання від насильницьких відносно дитини.

Відповідно до ч. 2 ст. 150 СК України, батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток. Відповідно до ч. 4 вказаної статті, батьки зобов'язані поважати дитину. Частина 7 закріплює: **забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини**. Згідно з ч. 1, 2 ст. 155 СК України, здійс-

⁶ Рішення М.С. проти України. Режим доступу: <https://jurfem.com.ua/m-s-proty-ukrainy-oglyad/>

нення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Важливо пам'ятати, що дитина є рівноправним суб'єктом прав та клієнтом системи безоплатної правової допомоги, а батьки мають діяти виключно в найкращих інтересах дитини. Відповідно до п. 7 ст. 20 Закону № 2229-VIII, питання надання допомоги постраждалим дітям вирішують їхні батьки, інші законні представники дитини, а якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками дитини або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини, — органи опіки та піклування, у тому числі за зверненням родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, якщо вони не є кривдниками.

Консультуючи постраждалих осіб, важливо так само їм роз'яснювати про **права постраждалої дитини**, які закріплені у ст. 21 Закону № 2229-VIII:

- постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку;
- звернення та повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно дітей приймаються і розглядаються згідно з Порядком забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, що затверджений Постановою КМУ від 1.06.2020 № 585;
- якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей,

притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб;

- захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування;

- під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

2.1. СИСТЕМА ОРГАНІВ, СЛУЖБ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ, ДОТИЧНИХ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Першочергово важливо розуміти, на що сфокусовані функції та повноваження різних органів, служб та організацій у системі запобігання та протидії домашньому насильству. Стаття 1 Закону № 2229-VIII містить визначення обох термінів «запобігання» та «протидія» домашньому насильству, зміст яких розкривається далі.

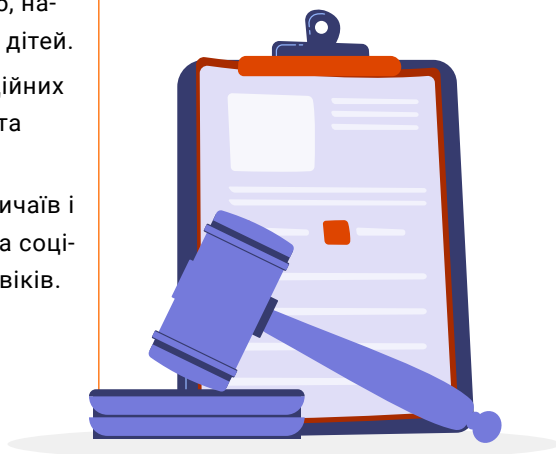
ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- ▶ підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм домашнього насильства;
- ▶ підвищення рівня обізнаності суспільства щодо причин домашнього насильства;
- ▶ підвищення рівня обізнаності суспільства щодо наслідків домашнього насильства;
- ▶ формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках;
- ▶ формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей.
- ▶ викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків;
- ▶ викорінення будь-яких звичаїв і традицій, що ґрунтуються на соціальних ролях жінок та чоловіків.

- ▶ припинення домашнього насильства;
- ▶ надання допомоги та захисту постраждалим особам;
- ▶ відшкодування постраждалим особам завданої шкоди;
- ▶ належне розслідуванні випадків домашнього насильства;
- ▶ притягнення до відповідальності кривдників;
- ▶ зміну поведінки кривдника.

Завдання, що визначені постановою КМУ від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» в частині запобігання та протидії домашньому насильству:

- ▶ визначення стану, причин і передумов поширення насильства; підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини та наслідки насильства;
 - ▶ сприяння розумінню суспільством природи насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
 - ▶ формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення насильства як порушення прав людини;
 - ▶ викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
 - ▶ заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків, до активного сприяння запобіганню насильству.
- ▶ ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства з урахуванням результатів оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів та направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб.
 - ▶ взаємне інформування про факти насильства не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням;
 - ▶ дієва допомога і захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження, спеціальних потреб таких осіб⁷;
 - ▶ належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективне вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері протидії насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки.

⁷ Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення і не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні (п. 30 Постанови КМУ № 658 від 22.08.2018 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»).

На виконання визначених завдань
уповноважені суб'єкти мають забезпечувати:

- ▶ розроблення та виконання на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці місцевих програм із запобігання та протидії насильству;
 - ▶ координацію діяльності та взаємодію суб'єктів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, реалізацію ними заходів із запобігання насильству;
 - ▶ відповідно до законодавства збирання, аналіз і поширення інформації про насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.
- ▶ роботу з прийому заяв і повідомлень про вчинення насильства;
 - ▶ вжиття заходів для його припинення;
 - ▶ надання допомоги постраждалим особам;
 - ▶ координацію діяльності суб'єктів та їх взаємодії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - ▶ інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
 - ▶ надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі шляхом соціального замовлення;
 - ▶ визначення потреби в утворенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, забезпечення їх утворення та функціонування, контроль за їх діяльністю;
 - ▶ збирання, аналіз та поширення інформації про насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - ▶ звітування про результати здійснення повноважень у цій сфері;
 - ▶ внесення пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
 - ▶ участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, зокрема фахівців, які реалізують програми для кривдників.

У цілому, державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, які визначені на рівні законодавства, є:

1. запобігання домашньому насильству;
2. ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
3. надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
4. належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

Суб'єкти, які мають реалізовувати державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству наступні:

1. спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
2. інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
3. загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
4. громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Центральний рівень	Регіональний рівень	Місцевий рівень
<p>Мінсоцполітики, що забезпечує формування, і Нацсоцслужба, яка реалізує державну політику з питань запобігання та протидії домашньому насильству</p>	<p>місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству</p>	<p>сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, виконавчі органи рад об'єднаних територіальних громад до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству</p>

Інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

- служби у справах дітей;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;
- органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;
- органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;
- центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- суди;
- прокуратура;
- уповноважені органи з питань пробації.

Служби підтримки

Загальні

- центри соціальних служб;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
- центри соціально-психологічної допомоги;
- територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

Спеціалізовані

- притулки для постраждалих осіб;
- центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;
- кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі;
- заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами стали або можуть стати діти, зобов'язані невідкладно повідомити про це до районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України або до цілодобового кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей.

Всі визначені суб'єкти становлять єдину систему запобігання та протидії домашньому насильству та мають **здійснювати свою діяльність з дотриманням наступних засад:**

- 1) гарантування постраждалим особам безпеки та захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;
- 2) належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 4) визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;

- 5) повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 6) конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;
- 7) добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;
- 8) врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- 9) ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими зацікавленими особами.

Важливо пам'ятати, що заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству мають здійснюватися без дискримінації за будь-якою ознакою. Звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства або бути підставою для звільнення особи, яка вчинила домашнє насильство від відповідальності.

2.2. ПРИНЦИПИ РОБОТИ ТА МІЖВІДОМЧОГО РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Пріоритетом є убезпечення постраждалих, і діяльність залучених суб'єктів має бути підпорядкована досягненню цієї мети. **Головними**

питаннями, якими мають опікуватися суб'єкти реагування на випадки домашнього насильства є наступні:

- ▶ чи дійсно, все, що робиться, сприяє забезпеченню постраждалої особи, зокрема постраждалих дітей?
- ▶ чи насправді всі дії допомагають постраждалим захиститися від домашнього насильства?
- ▶ чи достатньо ресурсів має громада, щоб постраждалі особи відчували себе у безпеці?

На жаль, суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству можуть недооцінювати небезпеку для постраждалої особи з боку кривдника, не усвідомлюють, який шлях має пройти постраждала особа для того, щоб розірвати колесо домашнього насильства. Головний спосіб упевнитися в тому, що задіяні всі можливі заходи захисту, – це прислухатися до постраждалої особи, сприймати серйозно її побоювання та ставитися з розумінням до її страхів.

Робота з постраждалими має здійснюватися з урахуванням оцінки ризику вчинення домашнього насильства та оцінки потреб постраждалої особи. Правоохоронці та надавачі послуг мають вміти визначити, спрогнозувати, наскільки кривдник здатний (схильний) переслідувати постраждалу особу після втручання громади (держави).

Втручаючись у ситуацію домашнього насильства, слід виходити з того, що більшість кривдників продовжить поводитись насильницьким чином після того, як постраждала особа залишиться з ним сам-на-сам. Тому важливим залишаються оцінка всіх можливих ризиків заподіяння шкоди постраждалій особі та розроблення індивідуального плану забезпечення (планування стратегій захисту та самозахисту) для постраждалої особи та її дітей. На будь-якому етапі реагування на випадок домашнього насильства, пріоритетним залишається дотримання принципу безпеки.

Більш конкретно, **реалізація принципу безпеки означає наступне:**

- 1. Убезпечення постраждалих та конфіденційність інформації щодо їх перебування у безпечному місці** є первинним та застосовується без будь-яких виключень та дискримінації.
- 2. Припинення насильства є важливішим за все**, зокрема за збереження стосунків, лікування хімічних залежностей чи психічних розладів у кривдників або постраждалих.
- 3. Захист постраждалих дітей, так само дітей-свідків** домашнього насильства має бути на першому місці у порівнянні із захистом батьківських прав.
- 4. Прихисток надається особам однієї статі, за виключенням матерів з дітьми.** На практиці це означає, що абсолютна більшість програм допомоги та соціальних послуг постраждалим надається жінкам.
- 5. Всі протоколи та схеми роботи ґрунтуються на поєднанні зусиль уповноваженої особи, правоохоронних органів, судової системи, загальних та спеціалізованих служб підтримки навколо безпеки постраждалих.** На практиці мають впроваджуватись програми для постраждалих осіб, що надасть постраждалій особі здатність відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування.
6. Необхідно **убезпечити і фахівців**, які часто отримують погрози на свою адресу з боку кривдників. Оцінка власної безпеки має бути частиною кожної консультації.
- 7. У обов'язковому порядку мають реалізовуватись програми для кривдників** у кожній громаді. Незабезпечення роботи програм для кривдників є суттєвим бар'єром для гарантування безпеки для постраждалої особи та її дітей.
- 8. Діяльність усіх суб'єктів має ґрунтуватись на засадах, що визначені у ст. 4 Закону № 2229-VIII.**

Окрім реалізації принципу безпеки, важливо дотримуватись так само наступних **принципів міжвідомчої взаємодії**, як:

- збереження конфіденційності;
- партнерство;
- колективне управління;
- стратегічне планування;
- комплексні послуги;
- звітність та документування;
- своєчасний обмін інформацією.

2.3. РОЛЬ НАДАВАЧІВ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ДОСТУПІ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ У ГРОМАДІ.

Ефективність взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству часто залежить від активної та систематичної роботи **місцевої координаційної ради**, до складу яких входять уповноважені представники місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прокуратури та суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних та іноземних неурядових організацій. Метою створення місцевої координаційної ради є:

- забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на місцевому рівні;
- узгодженість заходів між суб'єктами реагування у цій сфері;
- підвищення ефективності роботи суб'єктів реагування;
- координація проведення інформаційно-просвітницьких заходів;

- розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства;
- впровадження ефективної практики застосування законодавства щодо протидії домашньому насильству на місцевому рівні.

Важливо, щоб представник безоплатної правової допомоги так само входив до складу місцевої координаційної ради у обов'язковому порядку на постійній основі, що посилить доступ постраждалих осіб до комплексної допомоги у громаді.

Практика різних громад не є сталою у цьому питанні. До деяких місцевих координаційних рад представники безоплатної правової допомоги включаються у «автоматичному порядку», у деякі ні. Тому, в таких ситуаціях є потреба у зверненні з додатковими листами до голів місцевих координаційних рад з проханням включити до їх складу представника системи БПД.

Залучення представника БПД до роботи місцевої координаційної ради сприятиме налагодженню ефективної співпраці місцевого Центру БПД з органами, службами та організаціями, які дотичні до запобігання та протидії домашньому насильству у конкретній громаді, що **може мати наступні переваги:**

1. обмін контактами та спілкування на неформальному рівні, що забезпечить ефективне реагування суб'єктами на конкретний випадок домашнього насильства;
2. можливість проведення правопросвітницьких заходів у співпраці з іншими суб'єктами, а так само роз'яснення юридичних аспектів протидії випадкам домашнього насильства для окремих суб'єктів (за потреби);

3. можливість донесення практики застосування законодавства щодо протидії випадкам домашнього насильства на місцевому рівні правоохоронними органами, прокуратурою та судом;
4. можливість прямого контакту з постраждалими особами;
5. можливість розповсюджувати інформаційні матеріали про особливості роботи системи безоплатної правової допомоги;
6. можливість виступу на засіданні координаційної ради, що може мати різну мету: висвітлення проблемних питань щодо конкретного випадку, роз'яснення законодавчих особливостей тощо.

На практиці, статистика звернень постраждалих осіб до поліції та центрів безоплатної правової допомоги, кардинально протилежна. На жаль, не всі постраждалі особи отримують своєчасну інформацію про своє право на безоплатну вторинну правову допомогу, а так само про спосіб реалізації відповідного права. Як наслідок, постраждалі особи не отримують юридичні послуги, які є важливими для протидії випадкам домашнього насильства. Фактично, неотримання своєчасної юридичної допомоги стає суттєвим бар'єром для постраждалої особи у доступі до комплексної допомоги у громаді. Тому важливо, щоб керівники центрів безоплатної правової допомоги займали активну позицію та ініціювали залучення представників центрів БПД до місцевих координаційних рад.

Налагоджена співпраця в межах роботи місцевої координаційної ради надасть так само можливість залучення безоплатної правової допомоги до заходів запобігання та протидії випадкам домашнього насильства на місцевому рівні. У цілому безоплатна правова допомога має стати «активним учасником» заходів запобігання та протидії домашньому насильству на місцевому рівні, що так само підвищить ефективність отримання постраждалими особами комплексної допомоги у громаді.

Працюючи з випадками домашнього насильства, важливо застосовувати інклюзивний підхід, що містить:

- безбар'єрність: безперешкодний доступ всіх груп населення до отримання правової допомоги;
- врахування гендерної рівності: рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;
- доступність: забезпечення рівного доступу всім групам населення до приміщень, де вони можуть отримати правову допомогу, у т.ч. за допомогою різних інформаційно-комунікаційних технологій і систем.

2.4. АЛГОРИТМ ДІЙ СПЕЦІАЛІСТА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ДО ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ГРОМАДІ

Якісна діяльність органів, що надають правову допомогу та адвокатів системи БПД, має важливе значення для того, щоб заходи, направлені на запобігання та протидію домашньому насильству, виконувались повною мірою.

Позитивний досвід першого контакту з системою правосуддя має вирішальне значення для постраждалих осіб. Початковий контакт повинен продемонструвати особі, котра пережила домашнє насильство, що система правосуддя, зокрема співробітники центрів БПД, адвокати системи БПД, зацікавлені в її безпеці, і хочуть переконатися, що їй надається належна підтримка під час надання послуг.

Стикаючись з будь-якою формою домашнього насильства, співробітники центрів БПД та адвокати системи БПД повинні докласти всіх зусиль, щоб забезпечити особу, яка постраждала, всією необхідною підтрим-

кою, яка є доступною. На всіх етапах отримання допомоги результатом незалежності та конфіденційності постраждалої особи є її безпека.

Початок роботи з постраждалою особою, має враховувати наступні важливі аспекти:

1. ВИЯВЛЕННЯ

Першим кроком будь-якого втручання у випадках домашнього насильства є розуміння того, що особа постраждала від домашнього насильства. Першочергово спеціаліст БПД, адвокат системи стикається із випадком домашнього насильства як звичайна людина, а потім вже як спеціаліст/спеціалістка чи адвокат/адвокатка системи БПД. Важливо, щоб надавач юридичних послуг мав нульову толерантність до всіх форм домашнього насильства, щоб мати можливість ідентифікувати домашнє насильство, тим самим виявити постраждалу особу та належним чином реалізувати її право на інформацію: про її права, способи їх реалізації, спеціальні заходи протидії домашньому насильству, можливості щодо отримання інших видів допомоги, відшкодування завданої шкоди, притягнення кривдника до відповідальності тощо.

Консультуючи постраждалу особу, спеціаліст/спеціалістка чи адвокат/адвокатка системи БПД може стикнутися з різними шляхами виявлення домашнього насильства:

- ▶ повідомлення постраждалою особою про скоєння домашнього насильства щодо неї;
- ▶ повідомлення про факт вчинення домашнього насильства щодо постраждалої третіми особами;
- ▶ виявлення факту вчинення насильства під час надання юридичної консультації постраждалій особі, яка звернулася з іншими питаннями.

Слід приділити особливу увагу саме самостійному виявленню факту вчинення домашнього насильства під час спілкування з постраждалою, адже не завжди постраждала особа зізнається у вчиненні щодо неї домашнього насильства або ж взагалі може не підозрювати, що вчинювані стосовно неї дії, є насильством.

Важливо пам'ятати, що у разі звернення з одним із наведених нижче питань, що стосуються сімейних правовідносин, доречно оцінити ситуацію на ознаки наявності або відсутності домашнього насильства, в тому числі за допомогою уточнюючих запитань. Частими питаннями у сфері сімейних правовідносин, на які важливо звернути увагу, є наступні:

- ▶ розірвання шлюбу;
- ▶ визнання шлюбу недійсним;
- ▶ встановлення або поновлення батьківства;
- ▶ стягнення аліментів (особливо коли батьки знаходяться у шлюбі);
- ▶ встановлення режиму окремого проживання;
- ▶ встановлення місця проживання дитини;
- ▶ позбавлення батьківських прав;
- ▶ відібрання дитини;
- ▶ перетин кордону неповнолітньою дитиною без згоди одного з батьків;
- ▶ обмеження/позбавлення дієздатності особи, примусове лікування;
- ▶ примусове виселення особи з житлового приміщення.

Це лише орієнтовний перелік питань, рішення про використання кожного з яких надавачем юридичних послуг приймається самостійно, відповідно до кожної конкретної ситуації, можливі додаткові запитання, які, на думку фахівця, можуть вказувати на ознаки домашнього насильства.

Так само важливо запитати — чи були діти прямими свідками випадків домашнього насильства або можливо чули прояви домашнього насильства, перебуваючи в іншій кімнаті/приміщенні/тощо. Виявлення дітей-свідків домашнього насильства так само є важливим, оскільки діти-свідки домашнього насильства так само є постраждалими від психологічної форми насильства. У цілому, якщо у родині є діти, важливо детально розпитати чи зазнавали діти домашнього насильства у будь-якій формі. Часто самі батьки не усвідомлюють, що діти страждають від домашнього насильства, розуміючи прояви домашнього насильства, як елемент виховання дитини. Однак, важливо пам'ятати, що в Україні забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини⁸.

2. ОЦІНКА СИТУАЦІЇ

Після виявлення постраждалої від домашнього насильства, постачальник юридичних послуг повинен прийняти рішення про подальші дії, яких слід дотримуватися, відповідно до законодавства, ресурсів, навичок і повноважень для протидії випадкам домашнього насильства. Таке рішення залежить від аналізу інформації про фізичне і психологічне здоров'я постраждалої особи, її соціальне життя, відносини та економічний статус; вся ця інформація допоможе в створенні найбільш відповідного плану втручання, відповідно до потреб постраждалої особи й наявним ресурсам.

Для оцінки ситуації бажано:

- ▶ Попросити постраждалу особу описати своїми словами, що відбувалось, розповісти про особу, що здійснює насильство, про види насильства, поточний та попередні інциденти домашнього насильства.
- ▶ Запитати постраждалу особу — чи складала працівники поліції по кожному випадку домашнього насильства оцінку ризиків вчинення

⁸ п. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України

домашнього насильства, якщо так — уточнити, коли саме складалась оцінка та який рівень небезпеки був встановлений: високий, середній чи низький.

- ▶ Запитати постраждалу особу — чи був винесений терміновий заборонний припис.
- ▶ Попросити постраждалу особу відповісти на запитання, що містяться в оцінці ризиків вчинення домашнього насильства (у випадку, якщо оцінка ризиків вчинення домашнього насильства ще не складалась, це надасть можливість спеціалісту самостійно оцінити випадок, у випадку, якщо оцінка вже складалась, це надасть можливість оцінити, чи змінився рівень ризику небезпеки).
- ▶ Поставити питання про економічну ситуацію постраждалої особи та її сім'ї, їхні життєві/житлові умови.
- ▶ Запитати про попередні зусилля щодо подолання ситуацій домашнього насильства, стратегій убезпечення, попередні спроби виходу із ситуацій насильства.
- ▶ Запитати про попередні звернення постраждалої особи до правоохоронних органів та суду та результати таких звернень.
- ▶ Запитати про можливі звернення до інших органів та служб та результати таких звернень.
- ▶ Запитати про становище дітей щодо ситуації домашнього насильства.
- ▶ З'ясувати очікування постраждалої особи: від юриста, інших спеціалістів; від самої себе.

Важливо пам'ятати, що постраждала особа має самостійно прийняти рішення щодо подальших дій у юридичній площині щодо свого захисту: ініціювати притягнення кривдника до адміністративної чи криміналь-

ної відповідальності, звернутись із заявою до суду про видачу обмежувального припису, стягнення з кривдника компенсації за спричинену моральну шкоду тощо. Надавач юридичних послуг має допомогти постраждалій особі прийняти виважене рішення шляхом надання інформації про її права та роз'яснення правових наслідків у тій чи іншій ситуації для постраждалої особи відповідно до можливого рішення, яке нею може бути прийнято.

Важливо пам'ятати, якщо надавачу послуг стало відомо про випадок домашнього насильства щодо дитини/дітей, тут мають бути вжиті заходи в межах діючого законодавства, а саме – інформування поліції та служби у справах дітей в межах однієї доби⁹, оскільки регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є так само суб'єктом виявлення та/або організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

3. ІНФОРМУВАННЯ

Реалізуючи право постраждалої особи на інформацію, важливо звернути увагу на наступні аспекти:

► Важливо повідомити, що дана інформація є конфіденційною та не буде розголошуватись без добровільної згоди постраждалої особи. Пам'ятайте, що мета збору інформації – надання допомоги постраждалій особі з урахуванням її потреб та ситуації, із якою вона до вас звернулась. Повідомте постраждалій особі про можливі наслідки насильства для її здоров'я та здоров'я дітей. Стосовно дітей важливо повідомити, що ви є одним із суб'єктів виявлення та/або організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та маєте належним чином відреагувати на те, що вами було виявлено випадок домашнього насильства щодо дитини.

⁹ п. 4 Загальної частини Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою КМУ від 1.06.2020 № 585.

- ▶ Надайте постраждалій особі консультацію про доступні варіанти розвитку подій і допомоги, а також всю інформацію, яка може виявитися необхідною або корисною для того, щоб вона могла прийняти важене рішення.
- ▶ Поясніть постраждалій особі її законні права та способи їх реалізації.
- ▶ Поясніть постраждалій особі для чого можуть виявитися важливими/ корисними зібрані докази. Поясніть, що необхідно зробити й чого слід уникати, щоб зберегти /НЕ знищити докази. Запитайте постраждалу особу, яка пережила домашнє насильство чи хоче вона, щоб докази насильства були зібрані. Спрямуйте її до найближчої установи, яка може здійснити збір доказів (зокрема судово-медичну та інші види експертиз). Забезпечте постраждалу особу точною інформацією про надавачів послуг, які повинні допомогти в цьому питанні.

4. ПЕРШОЧЕРГОВА ІНФОРМАЦІЯ ТА КОНСУЛЬТАЦІЯ

Надаючи постраждалій особі юридичну інформацію та консультації важливо звернути увагу на наступні аспекти:

- ▶ Надайте постраждалій особі консультацію про право подати заяву до Національної поліції з метою притягнення кривдника до адміністративної та кримінальної відповідальності.
- ▶ Надайте постраждалій особі консультацію про спеціальні заходи протидії домашньому насильству, зокрема щодо особливостей винесення термінового заборонного припису та обмежувального припису.
- ▶ Надайте постраждалій особі консультацію про право подати цивільний позов про відшкодування моральної та матеріальної шкоди.
- ▶ Постраждалій особі необхідно чітко описати подальший процес, в тому числі юридичні процедури, можливість отримання консультацій та послуг адвоката за рахунок держави для представлення інтересів у суді та інших органах.

- ▶ Під час пояснення процесів слід уникати юридичної термінології наскільки це можливо, оскільки деякі постраждалі особи можуть не розуміти юридичних термінів та можуть їх сплутати.
- ▶ Якщо діти стали свідками домашнього насильства або є великий ризик цього, важливо роз'яснити обов'язок батьків вчинювати активні дії щодо захисту своєї дитини від будь-яких форм домашнього насильства. Так само важливо роз'яснити, що під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.
- ▶ Повторно повідомте постраждалій особі про конфіденційність інформації/доказів.

5. ДОКУМЕНТУВАННЯ ВИПАДКУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ВСЕРЕДИНІ СИСТЕМИ

У разі звернення до місцевого центру постраждалої особи, яка бажає отримати правову допомогу, працівник бюро правової допомоги приймає клієнта, у разі необхідності роз'яснює загальний порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги та його розгляду місцевим центром.

Будь-який випадок домашнього насильства повинен бути задокументований шляхом внесення відомостей про кожного клієнта до журналу звернень та реєстраційної картки клієнта. Внесення відомостей до реєстраційної картки клієнта здійснюється за допомогою спеціального модуля КІАС організації надання безоплатної вторинної правової допомоги. Інформація про особу, яка постраждала від домашнього насиль-

ства, вноситься до КІАС під час першого візиту клієнта або законного представника клієнта до будь-якого з місцевих центрів і надалі може оновлюватися і доповнюватися працівниками відповідних місцевих центрів в міру подання інформації клієнтом або законним представником клієнта. Внесення відомостей відбувається у разі, якщо клієнт чи його законний представник погоджуються надати таку інформацію.

Інформація про особу, яка постраждала від домашнього насильства, включає прізвище, ім'я та по батькові особи, дату народження, категорію питання, суть порушеного питання, стан розгляду справи. Згадана інформаційно-аналітична система не містить графи, в якій відображається саме категорія громадян, постраждалих від домашнього насильства, тому в примітках необхідно зазначити форму насильства: фізичне, економічне, сексуальне чи психологічне.

Документування відповідних даних про кожен випадок домашнього насильства дасть змогу:

- ▶ відстежити кількість звернень постраждалих від домашнього насильства;
- ▶ проаналізувати тип звернень;
- ▶ мати чітке уявлення про розкриті випадки в конкретній галузі;
- ▶ оцінити функціонування міжвідомчого реагування.

У цілому, робота спеціаліста безоплатної правової допомоги у забезпеченні доступу постраждалих осіб до юридичної допомоги у громаді має:

1. дотримуватись клієнтоорієнтованого підходу, а не «принципу футболу»;
2. відповідати стандартам, що визначені:
 - Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;
 - Порядком надання безоплатної правової допомоги працівниками місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

- Стандартами якості надання правової допомоги: Стандартам якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі; та Стандартам якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі.

Так само важливо враховувати, що, у випадку звернення постраждалої особи з питанням, правове вирішення якого потребує забезпечення надання їй безоплатної вторинної правової допомоги та території іншої області, така правова допомога має здійснюватися за принципом екстериторіальності відповідно до Порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги за принципом екстериторіальності¹⁰.

Також юристам під час забезпечення доступу постраждалих до безоплатної правової слід пам'ятати про додаткові важливі правила:

- 1. Не слід відмовляти у наданні правової допомоги постраждалим, які не надають письмову згоду на обробку персональних даних, оскільки у разі звернення особи за послугою, яка оплачується за рахунок державних коштів – згода на обробку персональних даних презюмується (таку правову позицію підтримує Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини). Щобільше, надмірний формалізм відносин з постраждалою особою може негативно вплинути на формування комунікаційного зв'язку та побудови довірливих відносин з такою особою;**
- 2. Слід запропонувати постраждалій особі, що за її бажанням, вона може отримати безплатну правову допомогу від фахівця за відповідною статтю (за можливості);**
- 3. Постраждалі особи, зокрема, внутрішньо переміщені особи, під час негайної евакуації з місць, де відбуваються активні бойові дії, можуть стикнутися з проблемою втрати офіційних документів, що посвідчують їх особу та підтверджують громадянство. Тому фахівцю бюро правової допомоги слід запропонувати допомогу у поновленні таких докумен-**

¹⁰ Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 25.11.2019 №72

тів (надати допомогу у складенні заяви до суду щодо встановлення особи) з врахуванням внесених законодавчих змін до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до яких суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу є особи, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України. Тому юрист бюро правової допомоги не може відмовити у наданні безоплатної правової допомоги постраждалій особі, якщо у неї відсутній паспорт або інший документ, що посвідчує особу.

4. Під час підготовки **процесуальних документів для постраждалих осіб** слід враховувати, що хоча Стандартами якості надання безоплатної вторинної правової допомоги та Порядком надання безоплатної правової допомоги працівниками місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги не встановлені граничні строки їх складення, то в такому випадку слід виходити з принципу розумності та **готувати такі документи у найбільш оперативні строки.**

5. Не обмежуйте коло питань для вирішення яких можуть звертатися постраждалі за безоплатною вторинною правовою допомогою, оскільки Закон України «Про безоплатну правову допомогу» не встановлює таких обмежень.

6. В умовах встановлення на території України воєнного стану, постраждалі не завжди мають можливість особисто прибути до Центру для написання звернення про надання їм безоплатної вторинної правової допомоги. Тому юристам бюро правової допомоги під час телефонної консультації постраждалих осіб, слід роз'яснювати, що таке **звернення вони можуть подати за допомогою електронної пошти, при цьому підписавши його за допомогою кваліфікованого електронного підпису** (відповідно до ч. 4 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги», кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису).

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

3.1. ОСОБЛИВОСТІ НАЛЕЖНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ВИПАДКІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЗБІР ДОКАЗІВ

Важливо розуміти та пам'ятати: особи, які постраждали від домашнього насильства — це особлива категорія клієнтів, тому **важливо тримати фокус на наступних аспектах:**

- домашнє насильство — комплексна проблема і вирішуватись вона має комплексно: щоб досягнути максимального успіху у юридичному супроводі важливо, щоб постраждала особа отримувала паралельно з юридичними послугами і інші види допомоги особливо — психологічну; робота з психологом допоможе постраждалій особі приймати виважені рішення щодо юридичних питань;
- зазвичай, справи постраждалих від домашнього насильства потребують вирішення юридичних питань у декількох процесах: притягнення кривдника до адміністративної та кримінальної відповідальності, розлучення, встановлення місця проживання дітей, позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів, винесення судом обмежувального припису та інші;
- постраждала особа може мати «синдром набутої безпорадності», що впливатиме на її здатність приймати рішення в юридичній площині; важливо пам'ятати, що постраждала особа має самостійно прийняти рішення щодо юридичних питань, адвокат чи спеціаліст системи БПД не має приймати рішення замість постраждалої особи (наприклад: подавати заяву до поліції або ні, звертатись до суду із заявою про винесення обмежувального припису або ні, ініціювати розлучення із кривдником або ні тощо), постраждала особа має самостійно приймати всі рішення, а спеціаліст чи адвокат має чітко роз'яснити всі права постраждалої особи, особливості їх реалізації, юридичні наслідки для постраждалої особи;

- діти – свідки домашнього насильства = постраждали від домашнього насильства, дуже часто вони є «головними свідками» та потребують особливого ставлення, оскільки залежні від дорослих; постраждалій особі важливо роз'яснити, що замовчування того, що діти постраждали від домашнього насильства безпосередньо або були його свідками – дії, які порушують права дитини, замовчування не відповідає найкращим інтересам дитини;
- важливо, щоб була належна фіксація кожного факту домашнього насильства;
- для того, щоб юридична допомога була ефективною, важливо задіяти всі органи і служби у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та за необхідності загальні та спеціалізовані служби підтримки до ведення випадку.

Особливу увагу важливо зосередити на тому, у якій спосіб можливо зафіксувати випадок домашнього насильства. Наслідки фіксації випадку надалі можливо використати на захист інтересів постраждалої особи та її безпеки:

фіксація випадку домашнього насильства	коментарі
<p>повідомлення про випадок домашнього насильства на службу «102»</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ всі виклики, які надходять на службу 102 фіксуються у спеціальній формі, в якій зазначається: фабула, яку повідомив заявник; дата та час скоєння домашнього насильства; результати виїзду поліцейськими за викликом постраждалої особи ▶ відповідна інформація надалі може бути запитана ДОП, ЮП при складанні рапорту, який долучається до адміністративного матеріалу або кримінального провадження ▶ так само відповідна інформація може бути витребуваний на запит адвоката

<p>інформація з «Інформаційного порталу НПУ»</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ в спеціалізованій системі «Інформаційний портал НПУ» міститься інформація щодо повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, що надійшли технічними каналами зв'язку (наприклад попередні притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності, винесення ТЗП, постановка на профілактичний облік тощо) ▶ дана інформація може бути витребувана на запит адвоката
<p>фіксація на мобільний телефон</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ випадки домашнього насильства можуть бути зафіксовані постраждалою особою або третіми особами на мобільний телефон (відео чи диктофон), що надалі може бути перенесено на спеціальний носій (диск чи флеш-накопичувач) та долучений до матеріалів адміністративного чи кримінального провадження
<p>покази свідків</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ свідками можуть бути будь-які фізичні особи, яким відома будь-яка інформація про випадки домашнього насильства: безпосередньо бачили/чули випадки домашнього насильства, можуть засвідчити наслідки домашнього насильства для постраждалої особи (наприклад, контроль з боку кривдника, наслідки фізичного насильства у постраждалої особи, зміни у поведінці постраждалої особи у т.ч. дітей тощо) ▶ у випадку, якщо складається адміністративний протокол за ст. 173-2 КУпАП, важливо, щоб дані свідків були вказані у відповідному адміністративному протоколі ▶ як правило, свідками домашнього насильства стають діти, про що обов'язково варто вказувати в поясненнях та заявах до правоохоронних органів, у такому випадку діти так само мають бути ідентифіковані, як постраждалі особи

**відеофіксація
з нагрудних камер
поліцейських**

- ▶ як правило, патрульні поліцейські чи мобільні групи швидкого реагування (якщо вони виїжджають на випадок домашнього насильства) оснащені нагрудними камерами, які здійснюють повну фіксацію дій працівника поліції після приїзду
- ▶ на відповідних записах може бути зафіксована поведінка кривдника та постраждалої особи, їх дітей, що так само може стати важливим у справі
- ▶ важливо пам'ятати, що термін зберігання записів з нагрудних камер поліцейським є недовгим, тому важливо вчасно витребувати записи з нагрудних камер

**заява до поліції
та пояснення
потерпілої особи**

- ▶ важливо обов'язково написати заяву до поліції про випадок насильства, а так само надати письмові пояснення в яких детально описати всі факти домашнього насильства
- ▶ так само, якщо діти були свідками домашнього насильства, важливо про це вказати у заяві та письмових поясненнях

**проведення
оцінки ризиків
вчинення
домашнього
насильства**

- ▶ за кожним фактом домашнього насильства на кожну постраждалу особу має бути складена Форма оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, яку складає поліцейський, який прибув на виклик домашнього насильства або ДОП, ЮП, у випадку, якщо постраждала особа звернулась із заявою безпосередньо до відділення поліції
- ▶ якщо відповідну форму оцінки ризиків домашнього насильства не було складено, важливо просити, щоб поліцейський склав таку оцінку
- ▶ форма оцінки ризиків складається відповідно до Наказу МВС, Мінсоц-політики № 369/180 від 13.03.2019

**проведення
оцінки рівня
безпеки дитини**

- ▶ відповідно до постанови КМУ від 1.06.2020 № 585, обставини домашнього насильства можуть бути розцінені як загроза життю або здоров'ю дитини виходячи з її індивідуальних особливостей і потреб залежно від віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної належності та етнічного походження за результатами проведення оцінки рівня її безпеки та складення відповідного акту згідно з додатком 10 до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою КМУ від 24 вересня 2008 № 866
- ▶ Акт проведення оцінки рівня безпеки дитини складають та підписують представники служби у справах дітей, центру соціальних служб, ювенальний поліцейський та лікар
- ▶ копія відповідного документу може бути вилучена у службі у справах дітей
- ▶ у випадку, якщо відповідний документ не було складено, важливо ініціювати його складення, у подальшому він може бути використаний для захисту прав та інтересів дитини

**документи
різного характеру
зі школи**

- ▶ у випадку роботи з випадком домашнього насильства щодо дитини, важливо звертатися до освітнього закладу в обов'язковому порядку
- ▶ представники освітніх закладів можуть підтвердити факт виявленого насильства щодо дитини або зміни у поведінці дитини та зафіксувати це у відповідних документах
- ▶ це можуть бути висновки шкільного психолога, характеристика на дитину тощо

**фіксація наслідків
насильства медичною
документацією**

- ▶ у обов'язковому порядку важливо звернутись до закладу охорони здоров'я за медичною допомогою не тільки у випадках спричинення фізичного насильства, оскільки так само важливо зафіксувати наслідки психологічного та сексуального насильства
- ▶ у подальшому, як докази може бути витребувана різна медична документація, форми якої передбачені наказом МОЗ 17.11.2010 № 999, наказом МОЗ від 01.02.2019 № 278, наказом МОЗ від 14.02.2012 від 14.02.2012 № 110
- ▶ так само важливо пам'ятати, що повідомлення, зроблене на службу «103» так само фіксується та відповідна інформація може бути витребувана (у т.ч. може бути витребувано аудіозапис виклику швидкої медичної допомоги)

проходження СМЕ

- ▶ у випадку спричинення фізичного насильства, важливо максимально швидко зафіксувати нанесення тілесних ушкоджень та отримати висновок судово-медичної експертизи
- ▶ огляд судово-медичним експертом може бути здійснено на підставі заяви постраждалої особи у приватному порядку
- ▶ у подальшому може бути проведена судово-медична експертиза вже в рамках кримінального провадження, в основу якої можуть бути покладені висновки судмедексперта, які були зроблені за заявою постраждалої особи

**звернення
постраждалої особи
до різних органів і
служб, загальних та
спеціалізованих служб
підтримки**

- ▶ всі звернення постраждалої особи органи та служби мають зафіксувати у спеціальних журналах, що відповідає вимогам постанови КМУ № 658 від 22.08.2018
- ▶ доречним буде запитати інформацію щодо результатів реагування на випадок домашнього насильства відповідними органами та службами, що вони конкретно зробили для підтримки постраждалої особи

<p>фіксація у формах обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ відповідно до Наказу Мінсоцполітики від 13.07.2018 № 1005 працівники центрів соціальних служб уповноважені на складання документів: <ol style="list-style-type: none"> 1. Акт оцінки потреб сім'ї/особи 2. Звіт за результатами соціального супроводу сім'ї/особи ▶ відповідні документи можуть так само містити інформацію про домашнє насильство та його наслідки ▶ не дивлячись на те, що відповідні документи складаються відповідно до інформації, отриманої зі слів постраждалої особи, документи можуть бути використані при здійсненні представництва інтересів постраждалої особи
<p>звернення за психологічною допомогою</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ робота постраждалої особи надалі може мати вигляд у складанні психологом певного документу (висновок, довідка тощо), який може зафіксувати психологічні страждання постраждалої особи, її емоційну залежність або погіршення якості життя ▶ важливо пам'ятати, що фіксація наслідків домашнього насильства психологом важлива, як щодо дитини, яка зазнала безпосередньо насильство або стала його свідком, а так само і щодо дорослої постраждалої особи
<p>рішення суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ важливо в обов'язковому порядку перевіряти чи притягувалась раніше особа до адміністративної та кримінальної відповідальності ▶ важливо розуміти, що рішення судів вже можуть містити факти, які були встановлені та які можуть бути важливими для справи

3.2. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У СПРАВАХ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ КРИВДНИКІВ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтею 173-2 КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства. Так само, відповідною статтею передбачена адміністративна відповідальність за вчинення насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення кривдником про місце свого тимчасового перебування у випадку винесення йому термінового заборонного припису.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення характеризується умисним вчиненням будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого буде наставати адміністративна відповідальність за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП. Якщо кривдник, якого протягом року було піддано адміністративному стягненню (тобто було **винесено постанову суду про застосування до кривдника одного з видів адміністративних стягнень: штраф, громадські роботи чи адміністративний арешт**) за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, вчинить ще діяння домашнього насильства, він буде нести відповідальність за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП.

Юридичний супровід представництва інтересів постраждалої особи у питанні притягнення кривдника до адміністративної відповідальності лежить у двох площинах:

1. Складання адміністративного протоколу, збирання уповноваженим поліцейським адміністративного матеріалу та передання справи до суду.

2. Розгляд адміністративного протоколу та матеріалів справи судом, встановлення факту домашнього насильства та притягнення кривдника до адміністративної відповідальності.

Щодо складання адміністративного протоколу, збирання уповноваженим поліцейським адміністративного матеріалу та передання справи до суду у фокусі уваги юриста має бути наступне:

- Протокол про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП має відповідати вимогам ст. 256 КУпАП та Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, що затверджена Наказом МВС 06.11.2015 № 1376.
- Постраждала особа, а так само адвокат, який діє в її інтересах, можуть подавати поліцейському, який збирає адміністративний матеріал, будь-які належні та допустимі докази, які має бути доєднано до матеріалів адміністративного провадження.
- Строк накладання адміністративного стягнення за вчинення домашнього насильства судом складає три місяці з дня вчинення правопорушення. Тобто кривдника можливо притягнути до адміністративної відповідальності протягом трьох місяців з моменту вчинення ним домашнього насильства, тому важливо, щоб збирання адміністративного матеріалу та передання справи до суду не затягувалось поліцією. У випадку, якщо така ситуація має місце, важливо на неї своєчасно реагувати шляхом подання скарг до керівника відділення поліції.

Щодо розгляду адміністративного протоколу та матеріалів справи судом, встановлення факту домашнього насильства та притягнення кривдника до адміністративної відповідальності, у фокусі юриста має бути наступне:

- Завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпе-

чення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

При розгляді справи, відповідно до ст. 280 КУпАП, суддя зобов'язаний з'ясувати:

- чи було вчинено адміністративне правопорушення?
 - чи винна дана особа в його вчиненні?
 - чи підлягає вона адміністративній відповідальності?
 - чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність?
 - чи заподіяно майнову шкоду?
 - з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи?
- Навіть, якщо у справі й закінчились строки притягнення кривдника до адміністративної відповідальності (тобто пройшло більше, ніж три місяці з моменту вчинення домашнього насильства), важливо, щоб суд так само з'ясував всі обставини і виклав їх у мотивувальній частині. Навіть, якщо кривдника не буде притягнуто до адміністративної відповідальності, важливо, щоб сам факт домашнього насильства був встановлений судом, це важливо для кваліфікації випадків систематичності вчинення домашнього насильства.
 - Відповідно до абз. 2 ст. 277 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП розглядаються судом протягом доби.
 - При розгляді справи про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП присутність кривдника є необов'язковою. Особа, яка притягується до адміністративної відповідальності має бути у обов'яз-

ковому порядку попереджена про місце, дату та час розгляд справи, однак, якщо кривдник не з'являється до суду без поважної причини, справа може розглядатись без участі кривдника.

- Відповідно до ст. 39-1 КУпАП, суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство на проходження програми для кривдників.

Проблематика справ про адміністративні правопорушення (на стадії складання/формування справи про адміністративне правопорушення та на стадії розгляду справи в суді)

Проблеми, з якими може стикнутися представник/ця потерпілої сторони в справі за ст. 173-2 КУпАП

«Помилки» на стадії складання адміністративних матеріалів за ст.173-2 КУпАП та їх наслідки

«Типові» помилки	Наслідки:	Що знаходиться в колі впливу представника потерпілої сторони
1) у протоколі не конкретизовано об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, не зазначено дати вчинення та суті адміністративного правопорушення, не вказано у чому полягали конкретні дії, які було кваліфіковано як домашнє насильство; ¹¹	Повернення справи про адміністративне правопорушення (далі – адмінматеріал), складених відносно кривдника на дооформлення	1) ознайомитися з матеріалами адміністративної справи, скласти клопотання про конкретизацію чи уточнення кваліфікації. Правова підстава: ст. 269 КУпАП – надає право потерпілому заявляти клопотання, ст. 270 КУпАП – надає право представнику знайомитися з матеріалами справи та заявляти клопотання.

11 Справа №345/4259/21

2) порушено правила опитування малолітньої потерпілої;

3) в протоколі не зазначено, які саме дії кваліфіковано як економічне домашнє насильство¹²;

4) не вказано у протоколі місце вчинення правопорушення, місце проживання правопорушника, місце проживання потерпілої¹³;

5) в протоколі відсутні відомості на підтвердження роз'яснення прав та обов'язків, передбачених ст.63 Конституції України, ст.268 КУпАП¹⁴;

6) не надано доказів залучення законного представника неповнолітньої потерпілої¹⁵;

2) долучитися до участі в допиті, залучити адвоката дитини, залучити компетентного психолога, клопотати про проведення допиту/опитування за методикою «Зелена кімната»

3–4) ознайомитися з матеріалами адміністративної справи, скласти клопотання про конкретизацію кваліфікації

5) фактично це фокус відповідальності поліцейських, проте, якщо адвокат — представник потерпілої виїхав на місце, то в процесі комунікації з поліцейськими є можливість уточнити вказаний факт, та за необхідності ознайомитися з матеріалами адміністративної справи.

6) ознайомитися з матеріалами справи, звернути увагу на факт залучення законного представника неповнолітнього потерпілого, якщо цього не було зроблено — подати відповідне клопотання. Правова підстава: ч.1 ст. 270 КУпАП права неповнолітньої особи, яка притягається до адміністративною відповідальності та неповнолітньої особи, яка є потерпілою мати законного представника.

Повернення справи про адміністративне правопорушення (далі — адмінматеріал) відносно кривдника на дооформлення

¹² Справа №345/4259/21
¹³⁻¹⁴ Справа №664/83/21
¹⁵ Справа №613/726/21

7) не надано доказів про відсутність дій кваліфікованих за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП як фізичне домашнє насильство, складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України¹⁶

8) не вказано чи була дитина свідком домашнього насильства, не вказано, що насильство вчинене і відносно дитини, оскільки вона була свідком вчинення домашнього насильства¹⁷

9) не зазначено яку саме норму ЗУ «Про запобігання та протидію ДН» порушено особою¹⁸;

10) в матеріалах справи відсутні дані, що особа, яка притягується до відповідальності та потерпіла є родичами (копія свідоцтва про укладення шлюбу);

11) до матеріалів не долучені копії документів, які посвідчують особу громадянина, який притягується до відповідальності (копія паспорта)¹⁹

7) ознайомитися з матеріалами справи, звернути увагу на нюанси кваліфікації, за необхідності – подати відповідне клопотання, докази

Повернення справи про адміністративне правопорушення (далі – адмінматеріал) відносно кривдника на дооформлення

8–9) фактично це фокус відповідальності поліцейських, проте, якщо адвокат – представник потерпілої виїхав на місце, то в процесі комунікації з поліцейськими є можливість уточнити вказаний факт, розповісти про наслідки, навести приклади тощо

10–11) ознайомитися з матеріалами справи, за можливості надати суду необхідні документи

¹⁶ Справа №613/726/21

¹⁷ Справа №345/4259/21

¹⁸⁻¹⁹ Справа №174/487/21

Приклади з судової практики, де в судових рішеннях вказуються порушення, які мали місце в процесі складання адміністративних матеріалів: «відповідно до змісту протоколу, який долучено до справи, у такому взагалі не розкрито суті адміністративного правопорушення, тобто дій, який на думку працівника поліції вчинялись ОСОБА_1 з метою психологічного тиску на дітей. Також, не вказано дати вчинення адміністративного правопорушення і по факту, працівник поліції обмежився виключно єдиним заключенням психолога від 24.02.2020р.

Попри той факт, що матеріали справи неодноразово направлялись на до оформлення, всі ці недоліки усунуті не були, тоді як рапорти, складені на виконання цих недоліків, по-перше, не можуть замінити собою протоколу про адміністративне правопорушення, а по-друге, як зазначив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду час розгляду іншої адміністративної справи №524/5741/16-а (Постанова від 20.05.2020 р.), поліцейський є зацікавленою особою, а тому його рапорт не може бути доказом вчинення адміністративного правопорушення.

Водночас виходячи з встановлених обставин, працівник поліції не просто обмежився єдиним заключенням психолога від 24.02.2020р., але й сам не вжив жодних заходів, пов'язаних зі збиранням доказів вчинення інкримінованого правопорушення.

Натомість згідно з висновком психологічної експертизи, яка проведена на замовлення ОСОБА_1 завідувачем кафедри практичної психології КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», встановлено значні порушення як при опитуванні малолітніх, так і при складанні висновку, на підставі якого складено протокол про адміністративне правопорушення».²⁰

²⁰ Справа №463/1893/20

**«Помилки» на стадії судового розгляду
за ст. 173-2 КУпАП та їх наслідки**

«Типові» помилки	Наслідки	Що знаходиться в колі впливу представника потерпілої сторони
<p>Потерпіла особа не приходить в судове засідання. Причина: або не знає про розгляд справи. Або знає, проте не має бажання/ресурсу на візит до суду</p>	<p>Суд не чує і не заслуховує думку потерпілої</p>	<p>За можливості або супроводжувати потерпілу сторону до суду, або представляти її інтереси без її участі.</p>
<p>Суддя наполягає на примиренні, потерпіла сторона — погоджується, не розуміючи наслідків</p>	<p>Суд може закрити справу, вина у вчиненні насильства не буде встановлена судом, що має вплив на кваліфікацію діянь, які можуть виникнути в майбутньому (системність)</p>	<p>Роз'яснити потерпілій, що таке колесо насильства, як воно діє, і те, що в таких справах примирення не вирішує проблему, а лише поглиблює її. Відреагувати на пропозиції судді примиритися відповідною заявою, за необхідності — оскаржити рішення суду, чи подати відповідну скаргу</p>
<p>Суд, закриваючи справу «по строках» (мається на увазі закінчення строку для притягнення до адміністративної відповідальності) не описує в мотивувальній частині постанови обставин справи та не встановлює вини</p>	<p>Вина у вчиненні насильства не буде встановлена судом, що має вплив на кваліфікацію діянь, які можуть виникнути в майбутньому (системність)</p>	<p>В судовому засіданні заявити клопотання (або подати його письмово) про те, що незважаючи на закінчення строків притягнення до адміністративної відповідальності, суд має відповідним чином встановити обставини і вину, звільнивши при цьому особу від відповідальності, проте встановивши факт насильства, оскільки в справах, які пов'язані з домашнім насильством, це має значення для кваліфікації можливих подальших дій кривдника.</p>

Загальні рекомендації представнику/ці потерпілої за ст. 173-2 КУпАП:

- за першої можливості знайомитися з матеріалами справи про адміністративне правопорушення (подавати заяву про ознайомлення з матеріалами) та звертати увагу на реалізацію міжнародного стандарту «дитина-свідок домашнього насильства = дитина-потерпіла», і якщо представнику потерпілої сторони стає відомо про факт, що дитина була свідком насильства (відповідно є постраждалою), то представник потерпілої може подати органу, який склад адміністративний протокол відповідне клопотання, також представник потерпілої має роз'яснити потерпілій, що така «неточність» може бути підставою для повернення матеріалів на дооформлення;

ДЛЯ ПРИКЛАДУ:

У постанові від 28.07.2021 року у справі №174/487/21²¹ суд повернув матеріали на дооформлення. Одна із підстав: у протоколі не вказано чи була дитина свідком домашнього насильства, тобто має бути визнана потерпілою. Суд зробив акцент на застосуванні концепції «дитина-свідок — дитина-постраждала від домашнього насильства», за наявності відповідних підстав.

ПРИКЛАД, ДЕТАЛЬНОГО ОПИСУ СУДОМ ПРОЦЕДУРИ ДОПИТУ/ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ:

Справа №753/13966/20 Постанова від 13.11.2020 року²²

Судом детально, з посиланням на законодавство, розписано як має відбуватися опитування малолітньої або неповнолітньої особи: *«Відповідно до положень частини 1 статті 270 КпАП України інтереси особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, які є неповнолітніми або особами, що через свої фізичні або психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення, мають право представляти їх*

²¹ Справа №174/487/21

²² Справа №753/13966/20

законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники). Водночас діючим КпАП України не передбачено норм щодо особливостей опитування малолітньої або неповнолітньої особи, у зв'язку з чим суд, керуючись статтею 9 Конституції України та частиною 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», вбачає підстави для застосування аналогії права, а саме норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Стаття 226 КПК України визначає, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

До початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

Зважаючи на конкретні обставини даної справи, опитування дітей мало бути проведене у присутності педагога або дитячого психолога, проте діти були опитані в присутності тітки, яка не є їх законним представником».

- при ознайомленні з матеріалами справи звертати увагу на кваліфікацію діяння, оскільки однією з найпоширеніших причин повернення матеріалів на дооформлення є відсутність опису об'єктивної сторони правопорушення. У протоколах зазначається частина статті і форма домашнього насильства, а конкретні дії, які було кваліфіковано за ст. 173-2 КУпАП не зазначено;
- КУпАП не містить чітких процедурних обмежень щодо подачі доказів, тому при ознайомленні з матеріалами справи про адміністративне

правопорушення, представник потерпілої має звертати увагу на наявність доказів та інших документів, які посвідчують особу та/чи певні зв'язки між учасниками справи, і за можливості подати суду відповідні документи/докази. В справах про адміністративні правопорушення суд фактично обмежений збирати докази, оскільки таким чином суд буде перебирати на себе функцію обвинувачення, проте представник потерпілої/потерпіла сторона має можливість подавати суду докази, в тому числі й під час участі в судовому засіданні.

Проблематика, яка має місце — це неодноразове повернення матеріалів на дооформлення, у зв'язку з чим спливають строки притягнення до адміністративної відповідальності. В таких випадках представник потерпілої має можливість шляхом направлення адвокатських запитів уточнити, чи повернулися матеріали після дооформлення до суду, і якщо повернулися, то клопотати про якісний виклад обставин справи та встановленні відповідних фактів (наприклад — вчинення домашнього насильства тієї чи іншої форми), незважаючи на закриття справи у зв'язку зі спливанням строків. Важливо обґрунтувати свої клопотання тим, що повторність та систематичність у справах про домашнє насильство мають значення, і що попри строки притягнення до адміністративної відповідальності у потерпілої є право на відшкодування завданої шкоди, яким вона може скористатися.

Приклад, де матеріали справи три рази поверталися на дооформлення: Справа №463/1893/20²³. Висновки суду у цій справі:

«Незважаючи на той факт, що матеріали справи неодноразово направлялись на дооформлення, всі ці недоліки усунуті не були, тоді як рапорти, складені на виконання цих недоліків, по-перше, не можуть замінити собою протоколу про АП, а по-друге, як зазначив ВС у під час розгляду іншої адмін.справи №524/5741/16-а (постанова від 20.05.2020р.) по-

23 Справа №463/1893/20

ліцейський є зацікавленою особою, а тому його рапорт не може бути доказом вчинення адміністративного правопорушення.

Виходячи з встановлених обставин, працівник поліції не просто обмежився єдиним заключенням психолога від 24.02.2020р., але й сам не вжив жодних заходів, пов'язаних із збиранням доказів вчинення інкримінованого адміністративного правопорушення».

- адвокату, який працює в справах такої категорії, рекомендується знати, чи є можливість у регіоні пройти програму для кривдників, і певним чином моніторити проходження таких програм кривдниками.

Приклад з Постанови суду: «...направити... на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»²⁴

Норми КУпАП, на які варто звернути увагу представнику потерпілої сторони в справах, що пов'язані з домашнім насильством

Про що йде мова в статті (Номер статті КУпАП)

Основний зміст статті

Докази
(Стаття 251)

Доказами в справі про адміністративне правопорушення, є **будь-які фактичні дані**, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються:

- протоколом про адміністративне правопорушення;
- поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;

- поясненнями потерпілих;
 - поясненнями свідків;
 - висновком експерта;
 - речовими доказами;
 - показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі.
- Обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення

**Зміст
протоколу
про адміні-
стративне
правопору-
шення**
(Стаття 256)

У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються:

- дата і місце його складення;
- посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол;
- відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення);
- місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення;
- нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення;
- прізвища, адреси свідків і потерпілих, прізвище викривача (за його письмовою згодою), якщо вони є;
- пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;
- інші відомості, необхідні для вирішення справи. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі.

Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; при наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу, в ньому робиться запис про це. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати

до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання.

При складенні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються його права і обов'язки, передбачені статтею 268 КУпАП, про що робиться відмітка у протоколі.

Потерпілий (Стаття 269)

Потерпілим є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

Потерпілий має право:

- знайомитися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання;
- при розгляді справи користуватися правовою допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;
- оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Потерпілого може бути опитано як свідка відповідно до статті 272 КУпАП.

Законні представники та представники (Стаття 270)

Інтереси особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, які є неповнолітніми або особами, що через свої фізичні або психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення, мають право представляти їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники).

Інтереси потерпілого може представляти представник — адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Законні представники та представники мають право:

- знайомитися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання;
- від імені особи, інтереси якої вони представляють, приносити скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу.

Повноваження адвоката як представника потерпілого посвідчуються документами, зазначеними у частині другій статті 271 КУпАП.

Захисник
(Стаття 271)

У розгляді справи про адміністративне правопорушення можуть брати участь адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; за дорученням особи, яка його запросила, від її імені подавати скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу, а також мають інші права, передбачені законами України.

Повноваження адвоката на участь у розгляді справи підтверджуються довіреністю на ведення справи, посвідченням нотаріусом або посадовою особою, якій відповідно до закону надано право посвідчувати довіреності, або ордером чи дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги. До ордера обов'язково додається витяг з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката або обмеження його прав на вчинення окремих дій як захисника. Витяг засвідчується підписами сторін.

Якщо особа є суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу, у розгляді справи про адміністративне правопорушення може брати участь адвокат, який призначений Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Зазначений адвокат має права, передбачені частиною першою цієї статті та іншими законами.

Повноваження адвоката, призначеного Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, підтверджуються дорученням, що видається Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відшкодування витрат потерпілим, свідкам, експертам і перекладачам
(Стаття 275)

Потерпілим, свідкам, експертам і перекладачам відшкодовуються у встановленому порядку витрати, що їх вони зазнали у зв'язку з явкою в орган (до посадової особи), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення.

За особами, яких викликають як потерпілих, свідків, експертів і перекладачів, зберігається у встановленому порядку середній заробіток за місцем роботи за час їх відсутності у зв'язку з явкою в орган (до посадової особи), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення.

Підготовка до розгляду справи про адміністративне правопорушення (Стаття 278)

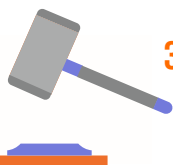
Орган (посадова особа) при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення вирішує такі питання:

1. чи належить до його компетенції розгляд даної справи;
2. чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення;
3. чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду;
- 4. чи витребувано необхідні додаткові матеріали;**
- 5. чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.**

Право оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення (Стаття 287)

Постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено ... потерпілим.

Постанова суду про накладення адміністративного стягнення може бути оскаржена в порядку, визначеному цим Кодексом.

3.3. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У СПРАВАХ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ КРИВДНИКІВ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У випадку систематичного (тобто, три і більше рази) вчинення кривдником фізичного, психологічного або економічного насильства, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, він буде нести кримінальну відповідальність за ст. 126-1 КК України.

Нижче ми коротко зупинимось на основних ознаках цього кримінального правопорушення. Для отримання більш детальної інформації щодо змін, внесених до Кримінального кодексу України з метою реалізації положень Стамбульської конвенції, рекомендуємо звернутись до науково-практичного коментаря, підготовленого О. О. Дудоровим та М. І. Хавронюком (Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. — К.: Ваіте, 2019. — 288 с., який ви також зможете знайти за посиланням https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf).

Об`єктивну сторону зазначеного кримінального правопорушення складають діяння, що виражаються в систематичному насильстві в формах фізичного, психологічного та економічного насильства. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України.

На практиці мають бути доведені наступні елементи ст. 126-1 КК України:

1. умисел

перебуває у сімейних або близьких відносинах

2. систематичність

- іншої особи, з якою винний перебував у сімейних або близьких відносинах

3. вчинення насильства

- фізичного
- економічного
- психологічного

5. наслідок

4. щодо (кого)

- подружжя
- колишнього подружжя
- іншої особи, з якою винний

- фізичні або психологічні страждання
- розлад здоров'я
- втрата працездатності
- емоційна залежність
- погіршення якості життя потерпілої

Зверніть, будь ласка, увагу: якщо насильницькі діяння вчинено не систематично, або діяння чи наслідки, які настали внаслідок насильства чи то інші обставини не охоплюються статтею 126-1 КК, вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями Кримінального кодексу. При цьому у матеріалах провадження повинно бути зазначено, що насильство вчинене саме як домашнє — тільки тоді його можна буде визначити як обставину, що обтяжує покарання, передбачену у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК.²⁵

Тому важливим залишається розуміння поняття **«злочин, пов'язаний з домашнім насильством»**, оскільки це має свої процесуальні наслідки, у т.ч. пов'язані із закриттям кримінальних проваджень, де на постраждалу особу часто чиниться тиск з боку обвинуваченого, а у випадку постраждалої дитини ризик здійснення тиску збільшується в рази. В цьому контексті **варто звернути увагу на постанови Верховного Суду:**

Постанова
Верховного Суду від
12 лютого 2020 року,
справа № 453/225/19;

Постанова
Верховного Суду від
10 березня 2020 року,
справа № 531/270/19;

Постанова
Верховного Суду від
7 квітня 2020 року,
справа № 647/1931/19.

Цитати з Постанови ВС:

«п. 13... Поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства, а тому при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця.

²⁵ Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировска. – Миколаїв, 2021. – с. 70

...Суд при визначенні «домашнього насильства» та «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», має брати до уваги не лише національне законодавство, але й положення цієї Конвенції, а також інших міжнародних договорів та дотичну практику міжнародних органів у тій частині, в якій вони важливі для розуміння її положень.

п. 18. Стаття 2 Стамбульської Конвенції передбачає, що «ця Конвенція застосовується до всіх форм насильства стосовно жінок, у тому числі домашнього насильства...». Пункт (а) статті 3 визначає, що «насильство стосовно жінок» ... означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою...». Відповідно до пункту (d) статті 3, «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно.

п. 19. Група експертів з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству, створена відповідно до Стамбульської Конвенції для контролю за виконанням Сторонами Конвенції (надалі – GREVIO) зазначала, що хоча в статті 3 Конвенція передбачає гендерно-нейтральну дефініцію домашнього насильства, що охоплює як жертв, так і кривдників обох статей, вона також чітко визначає, що домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно і, таким чином, є насильством, що є виразно гендерно-обумовленим (gendered). Також вона зазначила, що Конвенція охоплює багато форм насильства щодо жінок, починаючи від каліцтва геніталій і закінчуючи домашнім насильством, під загальним прапором «гендерно-обумовленого насильства щодо жінок», наголошуючи на гендерній нерівності як їх спільній структурній причині,^[3] а також що «Конвенція виразно пов'язує насильство проти жінок та домашнє насильство зі шкідливими гендерними стереотипами».

п. 20. Таким чином, Стамбульська Конвенція та орган, створений для її імплементації, підкреслюють, що термін «домашнє насильство»

позначає один з різновидів гендерно-обумовленого насильства, а не окремий від нього вид насильства.

п. 23. Виходячи з наведеного, можна дійти висновку, що Стамбульською Конвенцією **домашнє насильство розуміється як певний спосіб поведінки, якою одна особа намагається утвердити або підтримати контроль над іншою особою, що відноситься до певної вразливої групи і знаходиться у вразливій ситуації»²⁶.**

Наслідки домашнього насильства можуть полягати у наступному:

фізичні або психологічні страждання	<ul style="list-style-type: none">○ побоювання потерпілої за власну безпеку чи безпеку третіх осіб (наприклад, дитини);○ емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або шкода психічному здоров'ю;○ емоційна дезадаптація та дезорієнтація, психосоматичні порушення;○ втрата енергійності, відчуття втоми, залежність від ліків, лікування, алкоголю тощо);○ соціальна дезадаптація і дезорієнтація;○ економічна залежність, як наслідок економічного насильства.
розлад здоров'я	послідовно розвинутий хворобливий процес, безпосередньо обумовлений заподіянням тілесного ушкодження
втрата працездатності	стійка або тимчасова
емоційна залежність	залежність від відносин з агресором («синдром набутої безпорадності», «стокгольмський синдром»), яка супроводжується почуттям страху та відчаю

26 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89035028>

Юридичний супровід представництва інтересів постраждалої особи у питанні притягнення кривдника до кримінальної відповідальності так само лежить у двох площинах:

1. Внесення відомостей у ЄРДР та здійснення досудового розслідування кримінального провадження за вчинення домашнього насильства та злочину, пов'язаного з домашнім насильством.
2. Розгляд кримінального провадження у судовому порядку.

Щодо внесення відомостей у ЄРДР та здійснення досудового розслідування кримінального провадження за вчинення домашнього насильства та злочину, пов'язаного з домашнім насильством, у фокусі юриста має бути наступне:

- Доведення систематичності вчинення домашнього насильства. Словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Отже, закінченим злочин вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в терміновому заборонному приписі, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Звісно, для доказування факт документування має значення, але не більше, ніж інші передбачені законом докази — показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо²⁷.
- Врахування обставини, що обтяжують покарання у обвинувальному акті, зокрема: вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах відповідно до п. 6-1, ч. 1 ст. 67 КК України.

²⁷ Науково-практичний коментар до ст. 126-1 КК України. Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf

- Винесення обмежувальних заходів, що передбачені ст. 91-1 КК України на етапі прийняття рішення про міру запобіжного заходу у порядку п. 6 ст. 194 КПК України.
- Обмеження права на володіння та носіння зброї кривдником у порядку ст. 148 КПК України.

Що може бути доказами, в справах за ст. 126-1 КК України (орієнтовний перелік)

<p align="center">Назва доказу (Процесуальна форма доказу (відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК)</p>	<p align="center">Приклад з судової практики</p>
<p align="center">Показання потерпілої, які надаються безпосередньо суду в судовому засіданні (Показання)</p>	<p align="center">Справа N 548/1658/20²⁸ Вирок від 05 травня 2021 року (у вказаній справі, суд не лише визнав винною особу, яка чинила домашнє насильство, а й застосував до засудженого обмежувальний захід, згідно з яким заборонив перебувати в місці спільного проживання з потерпілою строком на 3 місяці).</p>
<p align="center">Заява про кримінальне правопорушення, протокол про прийняття заяви (Документ)</p>	
<p align="center">Витяг з ЄРДР (Документ)</p>	
<p align="center">Постанова про накладення адміністративного стягнення за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП; Постанова про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП; (Документ)</p>	
<p align="center">Матеріали адміністративного провадження, що перебували на розгляді в суді (Документ)</p>	
<p align="center">Копії термінових заборонних приписів у зв'язку з учиненням домашнього насильства (Документ)</p>	

<p>Висновок судово-психологічної експертизи. Важливо: висновок має містити не лише опис факту психологічного насильства (наприклад: словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері), а й констатувати й деталізувати наслідки (наприклад: спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи) (Висновок експерта)</p>	<p>Справа № 573/510/21²⁹ Вирок від 05 травня 2021 року</p>
<p>Досудова доповідь (Документ (дані, які характеризують особу))</p>	<p>Справа №348/274/20³⁰ Вирок від 30 квітня 2021 року</p>
<p>Скриншоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber тощо (Документ)</p>	<p>Справа №753/10840/19 Постанова Верховного Суду від 13.07.2020 року³¹</p>

Щодо розгляду у судовому порядку справ даної категорії, у фокусі юриста має бути наступне:

- Винесення обмежувальних заходів, що передбачені ст. 91-1 КК України на етапі винесення судом обвинувального вироку та призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.
- Імунітет на закриття кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, що відповідає вимогам п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.
- Можливість застосування інституту угоди про примирення лише за ініціативою постраждалої особи, її представника або законного пред-

²⁹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96714940>

³⁰ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96677291>

³¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050>

ставника, що відповідає вимогам ч. 1 ст. 469 КПК України. Важливо, щоб на постраждалу особу в жодному разі не чинився тиск.

- Так само, важливо пам'ятати, що у випадку умисного невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 КК України, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, особа буде нести кримінальну відповідальність за ст. 390-1 КК України.

3.4. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У СПРАВАХ ЩОДО ВИДАЧІ СУДОМ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ

Винесення судом обмежувального припису передбачено ст. 26 Закону № 2229-VIII та Главою 13 Розділу 4 ЦПК України.

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини — батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи — опікун, орган опіки та піклування.

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів **тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:**

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків, яка наразі не затверджена для суддів. Водночас відповідна оцінка може базуватись на Рекомендаціях для розпізнавання небезпеки в справі про домашнє насильство (Bench Guide for Recognizing Dangerousness in Domestic Violence Case), що використовується в США³². Юристи, які допомагають постраждалій особі у справі про видачу обмежувального припису, можуть використовувати даний інструмент. Так само оцінювання випадків домашнього насильства може здійснюватися відповідно до національного інструменту, оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, яка була прийнята для працівників поліції.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців з можливістю продовження судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку.

³² Аналітичний звіт: Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні: подальші кроки реалізації міжнародних стандартів щодо гарантування безпеки постраждалих від насильства стосовно жінок та домашнього насильства. Режим доступу: <https://rm.coe.int/ukr-risk-assessment-final/16809eefb4>.

Важливо зазначити, що при подачі заяви про видачу обмежувального припису, постраждала особа звільняється від сплати судового збору.

Щодо розгляду заяви про видачу обмежувального припису судом, у фокусі юриста має бути наступне:

- Підсудність справи. Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи або за місцезнаходженням спеціалізованого закладу, в якому перебуває постраждала особа.
- Сторони у справі. Сторонами у справі є заявник (особа, яка постраждала від домашнього насильства) та зацікавлена особа (кривдник). Зацікавленими особами також можуть бути інші фізичні особи, прав та інтересів яких стосується заява про видачу обмежувального припису, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.
- Зміст заяви про видачу обмежувального припису, що включає формальні вимоги ст. 350-4 ЦПК України, у т.ч. — обставини, що свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності), враховуючи: співрозмірність тимчасових обмежень прав кривдника та покладання на нього певних обов'язків про які просить постраждала особа відповідно до фактичних обставин справи; обґрунтування саме такого строку, про який просить постраждала особа, чому він має бути максимальним; ризики для постраждалої особи, які можуть настати, якщо суд відмовить у задоволенні заяви про видачу обмежувального припису (або задовольнить її частково).
- Розгляд заяви про видачу обмежувального припису. Справа про видачу обмежувального припису розглядається судом за участю заявника та зацікавлених осіб. У разі якщо участь заявника становить за-

грозу подальшої дискримінації чи насильства для нього, справа може розглядатися без його участі. Неявка належним чином повідомлених зацікавлених осіб не перешкоджає розгляду справи про видачу обмежувального припису. Суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду. Судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, відносяться на рахунок держави.

- Судове рішення. Рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню, а його оскарження не зупиняє його виконання. Копії повного рішення суду вручаються учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, негайно після проголошення такого рішення. Учасникам справи, які не були присутні у судовому засіданні, копія рішення суду надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення негайно, але не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення.
- Контроль за виконанням судового рішення. Про видачу або продовження обмежувального припису суд не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення повідомляє уповноважені підрозділи органів НП за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік. Так само, саме на органи НП покладається повноваження здійснення контролю за виконанням кривдником спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії, у т.ч. і обмежувального припису. У випадку умисного невиконання обмежувального припису, кривдник буде нести кримінальну відповідальність відповідно до ст. 390-1 КК.

**Огляд ключових запитань в даній категорії справ
з посиланням на судову практику (Постанови ВС) у
справах, про застосування обмежувальних приписів**

**Чи можна звертатися до суду з заявою про застосування
обмежувального припису в порядку цивільного
провадження, якщо вже є кримінальне провадження?**

Відповідь та Зміст Постанови ВС

Так, рекомендується посилатися на більш актуальну судову практику і пояснювати це судам, оскільки у 2021 році мала місце судова практика іншого змісту. Представник потерпілої має розуміти неоднозначність судової практики та звертати увагу суду на більш «свіжу» та актуальну практику, яка враховує інтереси потерпілої особи.

Позитивна практика:

Наявність кримінального провадження у зв'язку із вчиненням домашнього насильства не є перешкодою і не позбавляє потерпілу особу права звернутися до суду в порядку цивільного судочинства із заявою про видачу обмежувального припису, так само як і розгляд відповідної цивільної справи не є перешкодою для здійснення кримінального провадження щодо кривдника.

Інше бачення (більш давня судова практика)

«...частиною шостою статті 194 КПК України передбачено, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька обмежувальних заходів. Також, стаття 91-1 КК України

Посилання

Постанова ВС від
23 червня 2022 року
Справа
№ 646/2950/20³³

Зверніть увагу в справі є окрема думка судді³⁴

Постанова ВС від
26.05.2021 року
Справа №
712/5977/20³⁵

33 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011877>

34 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036822>

35 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97495236>

визначає обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. І Заявниця не позбавлена можливості звертатися до суду з відповідним клопотанням про вжиття заходів, передбачених частиною шостою статті 194 КПК України та/або статтею 91-1 КК України, у кримінальному провадженні, в межах якого ОСОБА_4 вручено підозру за вчинення кримінального правопорушення»

Чи є сам факт звернення до правоохоронних органів з заявою про вчинення домашнього насильства достатньою підставою для винесення обмежувального припису?

Відповідь та Зміст Постанови ВС

Відповідь: самого факту звернення до правоохоронних органів з заявою про вчинення домашнього насильства може бути недостатньо для застосування обмежувального припису.

Позиція ВС:

«Сам факт звернення заявника до органів поліції щодо вчинення домашнього насильства без належних та допустимих доказів, що підтверджують такі дії не є достатнім підтвердженням вчинення такого насильства та застосування судом до кривдника спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству справи»

В даній категорії справ важливо довести наявність ризиків застосування, або повторного застосування насильства.

Посилання

Постанова ВС від 02 вересня 2020 року, Справа № 635/4854/19³⁶

Аналогічні правові висновки є в справа: №336/5627/19³⁷
№754/6995/19³⁸
№363/3496/18³⁹

36 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91366613>

37 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88832989>

38 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87000481>

39 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050>

**Чи можуть бути доказами вчинення
домашнього насильства скріни переписки в
соціальних мережах чи менеджерах?**

Відповідь та Зміст Постанови ВС

Так, можуть бути

Позиція ВС: «Встановивши, що зміст конкретних фраз, лексики та характеру використання мовних засобів, які ОСОБА_2 застосовує у переписці з колишньою дружиною та малолітнім сином, дає підстави для висновку, що його дії слід кваліфікувати як домашнє насильство у формі психологічного насильства, що небезпідставно викликає у заявника побоювання за свою безпеку та безпеку своїх рідних і завдає шкоди психічному здоров'ю, в першу чергу, малолітнього сина сторін, судом обґрунтовано заборонено ОСОБА_2 вести листування, телефонні переговори та у будь-якій спосіб спілкуватись або контактувати через інші засоби зв'язку з ОСОБА_1 та постраждалою дитиною ОСОБА_3 особисто і через третіх осіб.

На підтвердження заявлених вимог заявниця надала скриншоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber, які суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, вважав належними та допустимими доказами, які досліджені судами у їх сукупності та яким надана належна правова оцінка»

Позиція ВС:

«Електронні докази у вигляді смс повідомлень та запису телефонних розмов на підтвердження факту вчинення психологічного насильства повинні враховуватися судом для всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи»

Посилання

Постанова ВС від 12 березня 2020 року
Справа №
159/4550/19⁴⁰

40 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050>

Що суд має встановити в судовому засіданні, розглядаючи справу про застосування обмежувального припису?

Відповідь та Зміст Постанови ВС

Суд має встановити, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Позиція ВС:

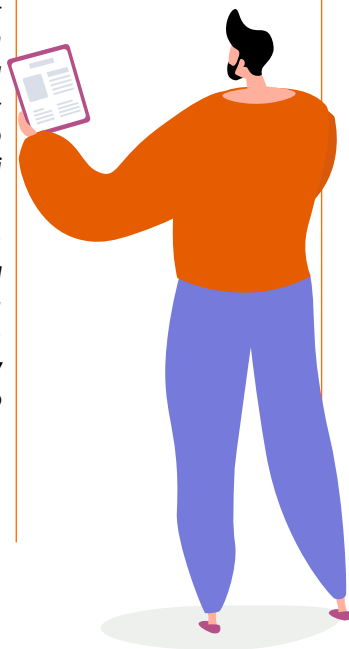
«Зважаючи на наведені правила Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», видача обмежувального припису є заходом впливу на кривдника, який може вживатися лише в інтересах постраждалих осіб та у разі настання певних факторів та ризиків.

Суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам та доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необґрунтованого обмеження одного із батьків у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків.

Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві».

Посилання

Постанова ВС від
21 листопада
2018 року
Справа №
756/2072/18⁴¹

41 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78267811>

Правові висновки ВС, які представнику потерпілої важливо врахувати при подачі заяви про видачу обмежувального припису

Правовий висновок ВС	Дата Постанови ВС, номер справи
<p>«...тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом № 2229-VIII, є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність вручення у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи»</p>	<p>Постанова ВС від 28.04.2020 року Справа № 754/11171/19⁴²</p>
<p>«...не набуття статусу «кривдника» та сам по собі факт не притягнення особи до юридичної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявника...»</p>	<p>Постанова ВС від 19.05.2020 року Справа № 404/5203/19⁴³</p>
<p>«Підставами для видачі обмежувального припису щодо заінтересованої особи, можуть бути обставини, що містять ознаки застосування відносно заявниці фізичного та психологічного насильства у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».</p>	<p>Постанова ВС від 09.09.2020 року Справа №202/1380/20⁴⁴</p>
<p>«...Суди, пославшись на те, що ОСОБА_1 не надала беззаперечних доказів на підтвердження вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства відносно неї та доньки у розумінні Закону, а також ризиків настання насильства у майбутньому, не врахували, що: домашнє насильство може проявлятися у тому числі й формі економічного, психологічного або фізичного насильства, не надали будь-якої оцінки ризикам відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». ...Визначення формою домашнього насильства над дитиною у розумінні Закону</p>	<p>Постанова ВС від 17.02.2021 року Справа № 753/19409/19⁴⁵</p>

42 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89034240>

43 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89345674>

44 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91519941>

45 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066934>

і у випадку, коли дитина стала свідком (очевидцем) насильства, та встановлення судом обмежувального припису із застосуванням заходів тимчасового обмеження прав кривдника, визначених частиною другою статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

«...Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. За змістом статті 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції».

Така обставина, як відсутність існування доказів на момент прийняття рішення суду першої інстанції, взагалі виключає можливість прийняття судом апеляційної інстанції додаткових доказів у порядку статті 269 ГПК України незалежно від причин неподання позивачем таких доказів. Навпаки, саме допущення такої можливості судом апеляційної інстанції матиме наслідком порушення вищенаведених норм процесуального права, а також принципу правової визначеності, ключовим елементом якого є однозначність та передбачуваність правозастосування, а отже системність та послідовність у діяльності відповідних органів, насамперед судів.»

Постанова ВС від
10.03.2021 року
Справа
№ 522/16044/20⁴⁶

«...Та обставина, що мати забрала дитину зі школи не може розцінюватися, як прояв насилля.
Оцінюючи цю ситуацію загалом, апеляційний суд вмотивовано врахував, що 15 січня 2020 року ОСОБА_3 діяла не з метою заподіяння кривди своєму сину, а з метою повернення його після того, як у грудні 2019 року батько без її згоди забрав сина від неї до себе, про що вказує і сам ОСОБА_1

Постанова ВС від
03.03.2021 року
Справа
№ 389/751/20⁴⁷

46 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532875>

47 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439328>

<p>у своїй заяві до суду. Тривале перебування у той день матері й дитини в автомобілі пов'язане з повідомленнями зі школи та від батька дитини до органу Національної поліції про, буцімто, викрадення матір'ю дитини та подальшим перехопленням автомобіля на якому вони переміщувалися і необхідністю з'ясування цих обставин. При цьому суду не надано переконливих аргументів про те, як ОСОБА_3 могла вплинути на цю подію та її тривалість.</p> <p>При цьому апеляційний суд обґрунтовано зазначив, що обмеження будь-якого спілкування дитини і матері явно не відповідає інтересам дитини.</p> <p>Характер заходів тимчасового обмеження спілкування ОСОБА_3 з її сином ОСОБА_2 та заборона вести листування з ним або контактувати в будь-який інший спосіб, є втручанням в участь батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною.»</p>	
<p><i>Нааявний в матеріалах справи висновок психолога не є сам по собі доказом вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства щодо своєї дочки ОСОБА_5 в розумінні Закону № 2229-VIII.</i></p>	<p>Постанова ВС від 11.03.2021 року Справа № 463/2162/20⁴⁸</p>
<p>Верховний Суд погодився із висновком апеляційного суду про те, що районний суд, встановивши факт словесних образ на адресу Заявниці та пригніченість емоційного стану і психологічний стрес дитини, що вбачається з висновку психолога від 27 жовтня 2020 року, помилково не вжив як протидію домашньому насильству у формі психологічного насильства такої передбачений захід, як обмежувальний припис.</p>	<p>Постанова ВС від 12.05.2021 року Справа №522/19426/20⁴⁹</p>
<p><i>«Ти, дійсно, гірша мати у світі» не є словесною образою, погрозою, приниженням, переслідуванням, залякуванням у розумінні Закону № 2229-VIII.</i></p> <p>Питання визначення місця проживання дітей, участі батьків у їх вихованні та спілкуванні, надання дозволу на виїзд дитини за кордону супроводі одного із батьків без згоди іншого, регулюється нормами СК України, ЦК України, Законом України «Про порядок виїзду з України й в'їзду в Україну» і такі спори не можуть вирішуватись шляхом застосування вказаних заявником обмежувальних заходів».</p>	<p>Постанова ВС від 03.06.2021 року Справа № 752/1285/20⁵⁰</p>

48 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96005959>

49 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822439>

50 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97598230>

<p>«...неявка належним чином повідомлених зацікавлених осіб не перешкоджає розгляду справи про видачу обмежувального припису»</p>	<p>Постанова ВС від 07.06.2021 року Справа №201/7377/20⁵¹</p>
<p>У даній постанові ВС наголосив, що протидія насильству у сім'ї є одним із важливих напрямів суспільного розвитку. Вона розглядається не лише як соціальна проблема, а насамперед як проблема захисту прав людини. При здійсненні насильства у сім'ї відбувається порушенням прав і свобод конкретної людини, що вимагає втручання з боку держави і суспільства. Невжиття своєчасних обмежувальних заходів стосовно кривдника може призвести надалі до завдання шкоди здоров'ю потерпілої від насильства у сім'ї. ВС погодився з висновками апеляційного суду про існування підстав для видачі обмежувального припису, адже на основі досліджених окремо та в сукупності доказів (покази свідка, висновок судово-медичного експерта, інформація про внесення відомостей до ЄРДР та терміновий заборонний припис, який було видано відносно онука Заявниці) підтверджено факти вчинення домашнього насильства.</p>	<p>Постанова ВС від 01.09.2021 року Справа №524/992/20⁵²</p>
<p>Обмежувальний припис використовується як ефективний спосіб захисту від вчинення дій з домашнього насильства, однією із характеристик якого є повторюваність.</p>	<p>Постанова ВС від 03.11.2021 року Справа №752/10604/19⁵³</p>
<p>Та обставина, що дитина не проживає з матір'ю і між батьками та малолітньою дитиною не налагоджені нормальні стосунки, не свідчить про вчинення матір'ю дитини психологічного насильства у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».</p> <p>Рішення про видачу обмежувального припису, характер якого є втручання в участь батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною має відповідати найкращим інтересам дитини.</p>	<p>Постанова ВС від 04.11.2021 року Справа №135/45/21⁵⁴</p>
<p>Суди під час вирішення заяви про видачу обмежувального припису мають надавати оцінку всім обставинам та доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення</p>	<p>Постанова ВС від 22.12.2021 року Справа №335/7035/21⁵⁵</p>

51 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628322>

52 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99459344>

53 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101029037>

54 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100884850>

55 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221228>

<p><i>необґрунтованого обмеження одного із батьків (родичів) у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків.</i></p>	
<p><i>Факт несплати заінтересованою особою комунальних платежів та аліментів не свідчить про економічне насильство та не є підставою для видачі обмежувального припису</i></p>	<p>Постанова ВС від 23 квітня 2020 року Справа № 712/468/19⁵⁶</p>
<p><i>Видача обмежувального припису є обов'язковою в разі доказово обґрунтованого постійного використання у безпосередньому спілкуванні або переписці з колишнім чоловіком /дружиною та дітьми погроз, у тому числі фізичною розправою, вживанням щодо них ненормативної лексики, образ та приниження, які кваліфікуються як домашнє насильство у формі психологічного насильства</i></p>	<p>Постанова ВС від 13.07.2020 року справа № 753/10840/19⁵⁷</p>
<p><i>Притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства (ч. 1 ст. 173 2 КУАП) та ризику продовження та повторення випадків домашнього насильства можуть бути підставою для застосування заходів обмежувального припису</i></p>	<p>Постанова ВС від 26 вересня 2019 року Справа № 452/317/19⁵⁸</p>
<p><i>Установивши, що відповідач не виконує встановлений щодо нього судом обмежувальний припис, суд апеляційної інстанції, належним чином оцінивши вірогідність продовження та повторного вчинення домашнього насильства, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на повному та всебічному дослідженні всіх обставин справи, дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для продовження дії обмежувального припису строком на 6 місяців.</i> <i>Доводи касаційної скарги щодо порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального та матеріального права, є необґрунтованими та зводяться виключно до переоцінки доказів, що відповідно до положень статті 400 ЦПК України перебуває поза межами повноважень Верховного Суду. Порушень норм процесуального права, що призвели до неправильного вирішення справи, а також обставин, які є обов'язковими підставами для скасування судового рішення, Верховний Суд не встановив.</i></p>	<p>Постанова ВС від 04.04.2022 року у справі №754/2917/21⁵⁹</p>

56 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88909648>

57 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050>

58 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84725899>

59 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103871718>

Висновки судів про те, що фактично між сторонами існує конфлікт щодо участі у вихованні і спілкуванні з їх спільною малолітньою дитиною не спростовує вищевказаних встановлених обставин щодо систематичної протиправної поведінки останнього відносно Заявниці та не може бути правовою підставою для відмови у захисті прав Заявниці, як жертви домашнього насильства, що також суперечить висновкам Верховного Суду, який вказував на необхідність надання оцінки зазначеним вище обставинам.

Отже, суди у порушення вищевказаних положень закону не звернули уваги на те, що Заявниця, як жертва домашнього насильства, з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», оскільки неодноразові факти звернення Заявниці до органів поліції, ігнорування Заінтересованою особою застосованих судом заходів впливу до нього, повторюваність вчинення ним протиправних дій щодо Заявниці дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до неї психологічного та фізичного насильства.

Тривалість та системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення Заінтересованою особою психологічного та фізичного насильства щодо Заявниці, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

При цьому наявність тривалого конфлікту та непорозумінь між сторонами є очевидним, тому колегія суддів дійшла висновку про те, що Заявницею доведено ризики, які можуть настати у разі незастосування відносно Заінтересованої особи обмежувального припису.

Посилання Заінтересованої особи на те, що між ним та заявником склалися конфліктні відносини щодо участі у вихованні і спілкуванні з їх спільною малолітньою дитиною, не свідчить про наявність у нього права на вчинення протиправних дій відносно Заявниці.

Постанова ВС
від 12.04.2022
року у справі
№753/4405/20⁶⁰

60 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103963260>

Доводи Заінтересованої особи про те, що Заявниця перешкоджає йому у спілкуванні з дитиною чим викликала у нього нервові зриви та провокувала на конфлікт, на увагу не заслуговують, оскільки правовідносини щодо участі у вихованні і спілкуванні з малолітньою дитиною, у тому числі щодо усунення перешкоди у спілкуванні з дитиною, має вирішувати виключно у встановленому законом порядку, а не шляхом вчинення протиправних дій відносно іншого з батьків дитини.

Ураховуючи викладене, **Верховний Суд вважає, що наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування психологічного насильства та вірогідність його продовження зумовлюють необхідність часткового задоволення заяви у частині видачі обмежувального припису у вигляді заборони Заінтересованій особі наближатись на відстань 500 метрів до: місця її та їх малолітньої дитини реєстрації за адресою: квартира АДРЕСА_1; до місця її та їх малолітньої дитини проживання за адресою: квартира АДРЕСА_2; строком на два місяці.**

Доводи касаційної скарги про порушення судом першої інстанції норм процесуального права, яке полягає в тому, що 22.06.2021 року суд відкрив провадження у справі та призначив справу до слухання, а вже наступного дня – 23.06.2021 року прийняв оскаржуване рішення, чим порушив право Заінтересованої особи на ознайомлення з матеріалами справи, на звернення до адвоката, на надання доказів на спростування доводів заявника, не можуть бути прийнятті колегією суддів до уваги, оскільки звертаючись з апеляційною скаргою сторона не скористалась своїм процесуальним правом на оскарження рішення суду першої інстанції з зазначених підстав. Таких доводів апеляційна скарга не містила і тому не було предметом розгляду в суді апеляційної інстанції, а тому не може бути предметом розгляду у суді касаційної інстанції. Крім того, Верховний Суд звернув увагу на те, що відповідно до частини другої статті 350-5 ЦПК України суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.

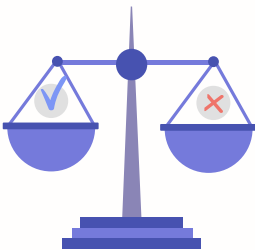
Постанова ВС
від 18.04.2022
року у справі
№686/15006/21⁶¹

61 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104062328>

3.5. ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОСТРАЖДАЛИМ, ЗАВДАНОЇ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Забезпечення відшкодування постраждалій особі завданої шкоди домашнім насильством є одним з пріоритетних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю постраждалій особі є її правом, яке закріплено п. 9 ч. 1 ст. 21 Закону № 2229-VIII. Так само, **відповідно до п. 9 ст. 26 Закону № 2229-VIII, постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на:**

- лікування;
- отримання консультацій;
- оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства;
- періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника.

Стаття 30 Закону № 2229-VIII закріплює, що постраждала особа, яка має право на відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

Визначену національним законодавством компенсацію постраждала особа має право отримати у порядку, передбаченому законодавством. Такий порядок передбачається загальними правилами, що визначені ЦК України, а саме Главою 82 «Відшкодування шкоди». Постраждала

особа може відшкодувати шкоду, завдану домашнім насильством, шляхом подання відповідного цивільного позову. Відповідний цивільний позов може бути поданий як в рамках кримінального провадження так і окремо, в рамках цивільного (позовного) провадження.

Як поррахувати моральну шкоду, яка завдана постраждалій особі?

Перед тим, як надати відповідь на це запитання, важливо визначитися з тим, що ж таке – моральна шкода. Національне законодавство не містить легальної дефініції моральної шкоди, проте в ч.2 ст. 23 ЦК України є перелік проявів моральної шкоди.

Моральна шкода полягає:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

Визначення моральної шкоди, яке міститься в судовій практиці – наступне: «Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру, внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб».⁶²

Чи має особа право на відшкодування моральної шкоди в тих випадках, якщо це прямо не передбачено нормою матеріального права?

Так, особа має таке право. Велика Палата Верховного Суду у пункті 49 постанови від 01 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц вказала, що виходячи з положень статей 16 і 23 ЦК України та змісту права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способу захисту суб'єктивного цивільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства»

Як порухувати моральну шкоду?

Тут може мати місце кілька варіантів:

1) в рамках кримінального провадження (якщо таке має місце) доцільно заявити клопотання про призначення судово-психологічної експертизи (експертизи щодо визначення розміру моральної шкоди). В рамках саме кримінального провадження, для потерпілої особи такі експертизи є безкоштовними.

⁶² п.3.Постанови Пленуму ВСУ від 31.03.1995 року № 4

2) здійснити обрахунок моральної шкоди самостійно, використовуючи монографію В. П. Паліюка «Відшкодування моральної (немайнової) шкоди: монографія». Вказана монографія є в переліку рекомендованої літератури за номером 114, який затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 30.07.2010 № 1722/5 «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз».⁶³

Такий обрахунок не є складним. Монографія передбачає опис моральної шкоди з використанням загальних (та у передбачених випадках) приватних критеріїв. Загальні критерії – застосовуються до всіх категорій справ і без яких неможливо встановити ступінь моральної шкоди та її розмір, відповідно до підходу В.П. Паліюка. До **загальних критеріїв** відносяться:

1. Суть позовних вимог.
2. Характер діяння особи, яка заподіяла шкоду і ступінь провини відповідача.
3. Глибина моральних і фізичних страждань.
4. Характер і ступінь моральних і фізичних страждань.
5. Тривалість втрат немайнового характеру.
6. Значимість втрат.

Приватні критерії відповідають окремим випадкам спричинення моральних страждань. До приватних критеріїв відносяться:

1. Вид скоєного злочину;
2. Спосіб вчинення злочину;
3. Суб'єктивна сторона злочину;
4. Соціальний стан потерпілого.

⁶³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text>

РОЗДІЛ 4. НАЛАГОДЖЕННЯ КОНТАКТУ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

4.1. ПСИХОЛОГІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: КЛЮЧОВІ ФОКУСИ ДЛЯ ПРАВНИКА

Для надання якісних правових послуг особам, які постраждали від домашнього насильства, **першочергово важливо ідентифікувати:**

Чи мав місце конфлікт, чи то відбулось насильство?

Важливо розуміти чим відрізняється конфлікт від насильства. Існує **чотири основні ознаки насильства:**

1. дії кривдника мають умисний характер **[кривдник чітко усвідомлює, що він робить та відносно кого, метою кривдника є підкорення волі постраждалої особи];**
2. дії кривдника спричиняють фізичну чи психологічну шкоду постраждалій особі **[протиправна поведінка кривдника завжди має наслідок – завдання шкоди фізичному чи психологічному здоров'ю постраждалої особи];**
3. дії кривдника є порушенням прав та свобод людини і громадянина, що визначені міжнародним та національним законодавством **[Конвенцією про захист прав людини та основних свобод, Конвенцією ООН з прав дитини, Конституцією України тощо];**
4. асиметрія сил **[тобто значна перевага сил кривдника (фізичних, психологічних, владних, економічних тощо) стосовно постраждалої особи, під час конфлікту сили сторін – рівні].**

Якщо в родині відбуваються постійні конфлікти, є потреба у роз'ясненні постраждалій особі можливих загроз ескалації конфліктів, які можуть призвести до домашнього насильства.

Часто постраждалі особи не ідентифікують дії кривдника, як насильство та виправдовують дії кривдника. Як наслідок, постраждала особа потрапляє у коло насильства та взаємовідносини між постраждалою особою та кривдником починають відбуватись у циклічному порядку та відбуваються по колу:

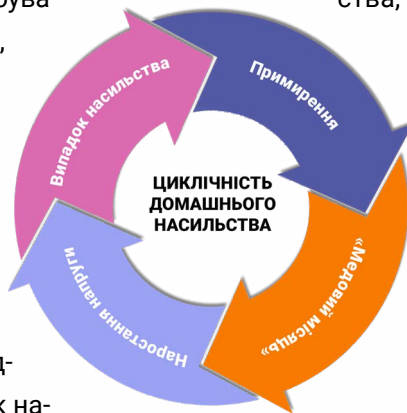
Теорія про циклічність домашнього насильства була представлена у 1979 році американською дослідницею Ленор Волкер. Згідно з її концепцією, домашнє насильство — це цикл дій з чотирьох стадій, що повторюються зі збільшенням частоти.

1. НАРОСТАННЯ НАПРУГИ. У стосунках зростає невдоволеність, між постраждалою особою та кривдником порушується спілкування. Часто постраждала особа намагається угамувати кривдника, не розуміє, що відбувається. Як наслідок, межа конфлікту перетинається кривдником і він вчинює домашнє насильство.

2. ВИПАДОК НАСИЛЬСТВА. Відбувається випадок насильства з боку кривдника по відношенню до постраждалої особи, можуть звучати погрози, залякування та інші дії психологічного насильства.

3. ПРИМИРЕННЯ. Кривдник просить вибачення, наводить свої пояснення причин своїх протиправних дій, у котрих може перекладати вину на постраждалу особу, заперечує вчинення ним насильства, що відбулося, переконує постраждалу в перебільшенні подій, може запевняти, що їй «здалося».

4. «МЕДОВИЙ МІСЯЦЬ». Випадок насильства забутий, кривдник пробачений. Якість стосунків повертається до першопочаткового (коли вони лише починалися). В цей період випадки насильства не відбуваються.

Важливо роз'яснити постраждалій особі, що після «медового місяця» стосунки повертаються на першу стадію і цикл повторюється. З часом кожна фаза скорочується, спалахи жорстокості частішають і завдають все більшої шкоди, оскільки кривдник відчуває свою безкарність. Постраждала особа стає все менш здатною врегульовувати ситуацію самотійно чи бодай впливати на неї. Перебуваючи довгий період часу у «колесі домашнього насильства», постраждала особа набуває «синдрому набутої беспорядності», феномен якого був відкритий у 1967 році американським психологом Мартіном Селігманом. Відповідно, особа, яка систематично протягом певного періоду часу перебуває у ситуації домашнього насильства втрачає здатність бачити вихід із ситуації насильства, впливати на неї та вчиняти активні дії, щоб розірвати «колесо насильства». Самостійно зробити це постраждала особа не здатна і їй потрібна комплексна підтримка та допомога.

Так само, на етапі «медового місяця» постраждалі особи можуть забирати заяви з поліції, просити зупинити всі розпочаті провадження щодо кривдника, відкликати позовні заяви тощо. На таку поведінку постраждалої особи можуть впливати багато факторів: «синдром набутої беспорядності», несвоєчасне реагування правоохоронних органів, бюрократичність судової системи, тиск на постраждалу особу з боку рідних «куди ти підеш з дітьми» та самого кривдника тощо.

Розуміння правником «колеса насильства» є надзвичайно важливим для роботи з постраждалими особами від домашнього насильства та їх консультування. Зазвичай, постраждалі особи звертаються за юридичною допомогою після випадку насильства. У випадку, коли постраждалій особі складно прийняти рішення — вийти з «колеса домашнього насильства», варто проговорити з постраждалою особою її план дій на кожному етапі «колеса домашнього насильства».

Окрему увагу слід приділити, якщо у постраждалої особи є діти, які є свідками (очевидцями) домашнього насильства. Дитина, яка є свід-

ком (очевидцем) домашнього насильства та є безпосереднім учасником «колеса домашнього насильства», в якому перебувають її батьки (інші члени родини), одночасно стає постраждалою від психологічного насильства. Це пов'язано з тим, що виживання дитини залежить від взаємодії між дорослими, які оточують дитину та стабільної ситуації взаємовідносин у родині. Якщо дитина відчуває напругу в сім'ї, навіть, якщо вона не спостерігає за домашнім насильством та насильство не було направлено на неї, вона переживає це як загрозу власній безпеці. Часто, в таких ситуаціях діти намагаються звернути увагу дорослих на себе (щоб дорослі не сварились між собою) та можуть проявляти якусь протиправну поведінку. Так само, діти, які переживають насильство чи є його свідками (очевидцями), часто хворіють. Це так само є одним із способів привернення уваги до себе. Звичайно, дітям, які перебувають у ситуації домашнього насильства, складно навчатись у школі, оскільки мозок націлений не на отримання знань та навичок, а на виживання «сьогодні вдома знову буде насильство чи ні». У дітей, які «включені» у цикл насильства як безпосередні учасники та свідки (очевидці), порушується цикл формування довіри до себе, батьків та світу у цілому. Дитина, яка безпосередньо зазнає насильство чи систематично його спостерігає, рано чи пізно почне його «віддавати»: а) найближчому оточенню (це діти, які надалі самі вчиняють домашнє насильство); б) суспільству (це діти, які вчинюють булінг (цькування), зловживають алкогольними чи психотропними речовинами, вчинюють адміністративні чи кримінальні правопорушення); в) собі (це діти, які намагаються вчинити самогубство чи вчинюють самогубство)⁶⁴.

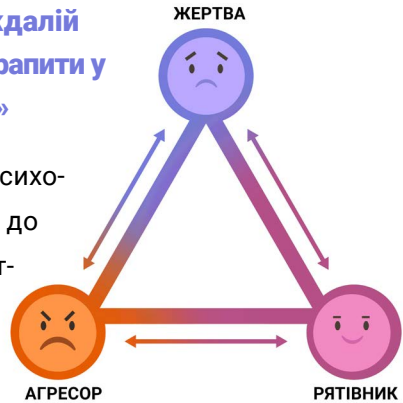
Важливо, щоб спеціаліст, який надає правову консультацію постраждалій особі чи здійснює супровід справи, не ставав «рятувником» для постраждалої особи. Якщо спеціаліст починає «рятувати» постраждалу особу, він починає проживати ситуацію домашнього насильства постраждалої особи як власну, що заважатиме йому бути об'єктивним та діяти профе-

⁶⁴ Матеріал використано з тренінгу «Попередження та подолання насильства щодо дітей: координація дій», що проводився в межах проекту «Посилення спроможності фахівців у громадах задля подолання насильства щодо дітей на сході України», що здійснюється ГО ВГЦ «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

сійно. Побудова роботи в режимі «рятування» постраждалої особи буде мати свій негативний наслідок для спеціаліста – професійне вигорання.

Надаючи юридичні послуги постраждалій особі, для спеціаліста важливо не потрапити у динамічний «трикутник Карпмана»

Автором «трикутника Карпмана» є психотерапевт Стівен Карпман. Відповідно до даної теорії кожен з учасників трикутника відіграє всі три ролі «рятівник», «жертва» та «агресор». І якщо для постраждалої особи спеціаліст стає ря-

тівником, то надалі, коли постраждала особа буде намагатись «врятувати» свого кривдника та буде рятівником, спеціаліст буде відігравати роль агресора, а кривдник буде відігравати роль жертви.

Тому, для спеціаліста важливо діяти в межах своїх професійних обов'язків та залучати інших суб'єктів взаємодії, які забезпечать постраждалій особі надання психологічної та юридичної допомоги, соціального супроводу.

4.2. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА⁶⁵

«Площина задач / площина відносин»

Важливо розуміти, що особи, які постраждали від домашнього насильства, є вразливою категорією клієнтів. Через пережите насильство, постраждалі особи можуть відноситись до осіб, які хочуть надати їм допомогу, доволі скептично, з певним рівнем недовіри. Постраждалі особи могли вже мати негативний досвід з системою протидії домаш-

⁶⁵ Частина матеріалу була адаптована з навчального модулю «Робота з клієнтом» Програми «Адвокат Майбутнього»

нього насильства: несвоєчасне реагування поліції або застосування до кривдника адміністративного стягнення у вигляді штрафу, який сплачувала сама постраждала особа тощо.

Тому, для того, щоб надати якісну правову консультацію та правову допомогу, потрібно сформувані довірливі взаємовідносини, оскільки чим вище буде рівень довіри постраждалої особи до правника, тим більше постраждала особа надасть інформації про випадок насильства. Чим більше правник буде мати інформації про випадок насильства, тим якіснішою та ефективнішою буде правова консультація та допомога.

площина відносин

Для формування довірливих взаємовідносин з постраждалими від домашнього насильства правнику варто розуміти та використовувати техніку **«площина задач / площина відносин»**.

Комунікація з постраждалою особою відбувається у двох площинах: площині задач та площині відносин, де:

площина задач

- **«площина задач»** — площина, в якій ми отримуємо інформацію про обставини випадку насильства, факти, якими правник оперує надалі, готуючи процесуальні документи та представляючи постраждалу у суді;
- **«площина відносин»** — площина, в якій ми вибудовуємо довіру постраждалої до нас, як до спеціаліста; так само в цій площині зосереджується почуття безпеки постраждалої особи, емпатичне відношення спеціаліста до постраждалої особи.

Кожну вісь варто умовно пронумерувати від 0 до 10 та надалі оцінити свою комунікацію з постраждалою особою: наскільки комунікація відбулась у площині відносин та у площині задач та вивести рівень комунікації. Застосування даної техніки надасть бачення та розуміння щодо удосконалення навички комунікації з постраждалими особами.

Зазвичай правник вибудовує комунікацію з постраждалою особою у площині задач, ставлячи запитання про випадок насильства, при цьому ігноруючи зовсім (або частково) площину відносин. Однак, чим кращим буде результат у площині відносин, тим кращим буде результат у площині задач – інакше, неможливо просуватись у площині задач, не просуваючись у площині відносин.

Комунікацію варто почати з площини відносин. Постраждала особа має фізично перебувати у безпечному місці, де будуть дотримані такі важливі принципи взаємодії, як:

1. конфіденційність;
2. належна увага до кожного факту насильства;
3. гендерно-чутливий підхід, орієнтований на постраждалу;
4. емпатичне ставлення: розуміння того, що відчуває постраждала особа під час консультації/взаємодії, відчуття вібрації емоції, з якою постраждала особа розказує про випадок насильства та розуміння потреб постраждалої особи.

«Фільтри сприйняття»⁶⁶

Під час комунікації та взаємодії з постраждалою особою ми усвідомлено або неусвідомлено «складаємо» про постраждалу особу певне враження та оцінюємо постраждалу особу, як людину. Часто те, як ми оцінили постраждалу особу, не має нічого спільного з тим, якою постраждала особа є насправді. В основі нашого сприйняття постраждалої особи часто може лежати попередній досвід комунікації та взаємодії з постраждалими особами, і спеціаліст може «навісити ярлик» на постраждалу особу «проблемний чи неproblemний клієнт». Ба більше, на наше сприйняття навіть впливає стан (ресурсний або ні), в якому на даний час перебуває спеціаліст.

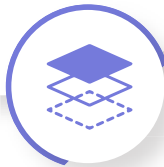
⁶⁶ Філ Розенцвейг «Ефект ореолу та інші вісім ілюзій, які вводять менеджера в оману», BestBusinessBooks, 2008. С.71-87

стереотипи

ефект «ореолу»

проекція

вибіркове сприйняття

Найрозповсюдженішими «фільтрами сприйняття» є:

Стереотипи – це відносно стійкий і достатньо спрощений образ людини/ події/ ситуації, що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистого досвіду людини і нерідко певних упереджених уявлень, поширених у суспільстві. Стереотипи можуть сприяти формуванню хибних уявлень, призводити до помилок у сприйнятті людини та її ситуації, що негативно впливає на весь процес спілкування й подальші стосунки між людьми. Найрозповсюдженішими стереотипами щодо постраждалих осіб є: «сама винна/ спровокувала», «якби хотіла, то давно б уже пішла», «все одно через тиждень сама повернеться до кривдника» тощо.

Ефект «ореолу» виникає тоді, коли на підставі однієї ознаки ми приписуємо інші. Певна ознака виконує роль «ореолу», що заважає бачити інші (часто – справжні) риси цієї людини. Ефект «ореолу» найбільш явно спрацьовує тоді, коли ми погано постраждали особу, спілкуємось з нею вперше. Ефект «ореолу» буває двох видів:

- **позитивний «ореол»** – «включається» тоді, коли перше враження про людину в цілому позитивне. Надалі вся поведінка цієї людини, якості та вчинки «оцінюються» також позитивно (не обов'язково обґрунтовано), тобто виділяються й перебільшуються лише позитивні моменти, а негативні ніби недооцінюються чи не помічаються, їм знаходиться виправдання;

- **негативний «ореол»** — «включається» тоді, коли перше враження було негативним. Надалі — всі дії/ вчинки та судження цієї людини будуть сприйматися так само. Якщо загальне враження про людину негативне, то навіть його гідна поведінка може не помічатися або тлумачитися як випадкова, нещира.

Через призму ефекту «ореолу», ми можемо помилково сприймати постраждалу особу через:

- **помилку переваги** — при зустрічі з людиною, що перевершує нас за якомось важливим для нас параметром (наприклад: статус, рівень доходу, зовнішні критерії тощо), ми можемо сприймати (та оцінювати) таку людину більш позитивно, ніж сприйняли б таку саму людину, яка перебуває з нами у «рівних умовах». І навпаки — якщо ми маємо справу з людиною, яку ми в чомусь перевершуємо, то ми можемо недооцінювати цю людину. Дуже важливо пам'ятати, що перевага фіксується за якимось одним параметром, а переоцінка (або недооцінка) відбувається за багатьма параметрами.

- **помилку привабливості** — якщо людина нам подобається зовнішньо, то одночасно ми схильні вважати її більш гарною, розумною, цікавою і т. д.;

- **помилку ставлення до нас** — ті люди, які до нас ставляться добре, видаються нам значно кращими за тих, хто до нас ставиться погано або байдуже.

Проекція — це один з захисних механізмів психіки, внаслідок спрацювання якого відбувається приписування іншій людині своїх власних якостей, почуттів та бажань. Людина, здійснюючи певну проекцію, абсолютно впевнена в тому, що інша людина, на яку направлена проекція, дійсно має ці якості.

Вибіркове сприйняття — це схильність людей сприймати інформацію, яка узгоджується з їх очікуваннями, та ігнорувати іншу. Будь-який спеціаліст має здатність пропускати інформацію через фільтр власного сприйняття, завдяки чому сприймає в людях, предметах і явищах головним чином те, що його цікавить. Зокрема, може сконцентруватися на тих чи інших рисах характеру постраждалої особи (які потрапили у «фокус») і не звертати увагу на інші, які також притаманні цій людині, але на цей момент не виділяються спеціалістом.

Спеціалістові важливо напрацьовувати навичку оцінювання постраждалої особи без використання тих чи інших фільтрів сприйняття, підходити до взаємодії з постраждалою особою об'єктивно. Це надасть можливість при комунікації з постраждалою особою не потрапити у «комунікаційну петлю переконань».

«Комунікаційна петля переконань»

Суть «**комунікаційної петлі переконань**» полягає у наступному:

- установка, з якою спеціаліст вступає у комунікацію з постраждалою особою, відображається в поведінці спеціаліста;
- поведінка спеціаліста викликає «дзеркальну» поведінку постраждалої особи;
- як наслідок: установка спеціаліста підтверджується.

Умовно кажучи, якщо спеціаліст розпочинає консультування постраждалої особи з установкою «навіщо її консультувати, все одно вона забере заяву через тиждень» або «це ще один «проблемний» клієнт», то така установка відобразиться у поведінці спеціаліста. Постраждала особа відповідно реагуватиме на таку поведінку дзеркально. Як

наслідок, підтвердиться установка спеціаліста: «таки дійсно, це «проблемний» клієнт».

При цьому важливо розуміти, що постраждала особа так само «заходить» у комунікацію зі своїми негативними установками по відношенню до спеціаліста. Постраждали особи від домашнього насильства, як уразлива категорія, мають певний рівень недовіри до системи протидії домашньому насильству; можливо попередньо мали негативний досвід взаємодії з поліцією, адвокатом, судом тощо. Спеціаліст, який надає правову консультацію та допомогу постраждалій особі, має з розумінням ставитися до такої поведінки постраждалої особи, оскільки так само, така поведінка може бути захисною реакцією на безсилля протидіяти домашньому насильству.

Для побудови якісної, екологічної комунікації з постраждалою особою, просуванні в «**площині відносин**», спеціаліст має використовувати навички активного слухання. До основних елементів навичок активного слухання можна віднести:

- **відкриті запитання** [інструмент «відкриті запитання» передбачає розгорнуту розповідь постраждалої особи про випадок насильства, доречно починати інтерв'ювання постраждалої особи саме з відкритого запитання];
- **закриті запитання** [інструмент «закриті запитання» передбачає запитання, на які постраждала особа може надати відповідь «так або ні», закриті запитання використовуються для уточнення тієї інформації, яку повідомила постраждала особа];
- **перефраз** [техніка «перефраз» передбачає перефразування тієї інформації, яку повідомила постраждала особа для уточнення, конкретизації важливих фактів];
- **ключові слова** [техніка «ключові слова» передбачає поставлення

уточнюючих запитань з використанням ключових слів постраждалої особи, що демонструє, що спеціаліст уважно слухав те, що розповідала постраждала особа];

● **резюмування** [техніка «резюмування» передбачає короткий переказ спеціалістом того, про що розповідала постраждала особа, що дозволяє констатувати, що спеціаліст правильно почув та зрозумів те, про що повідомила постраждала особа; важливо зазначити, що резюмування може бути проміжним та фіналізуючим; як правило правники нехтують даною технікою, хоча вона є достатньо важливою та дозволяє на практиці уникнути таких випадків непорозумінь між постраждалою особою та спеціалістом під час підготовки спеціалістом процесуальних документів чи представлення інтересів постраждалої особи в суді].

Так само важливо дотримуватись **фаз активного слухання**:

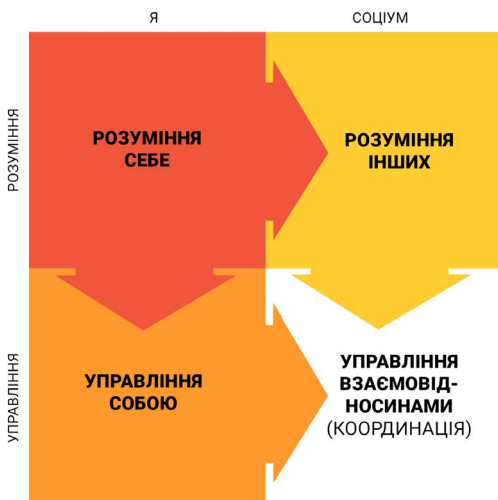
- 1. Я раціонально розумію, що відчуває постраждала особа.**
- 2. Я відчуваю вібрацію емоції постраждалої особи.**
- 3. Я розумію потреби постраждалої особи.**

Дотримання фаз активного слухання допоможе спеціалісту слухати та взаємодіяти з постраждалою особою на емпатичному рівні, що є надважливо при взаємодії з особами, які постраждали від домашнього насильства, оскільки буде підтримуючим та допоможе подолати негативні наслідки домашнього насильства.

Так само важливо пам'ятати, що використання навичок комунікації допоможе спеціалістові встановити дійсний інтерес постраждалої особи та допомогти постраждалій особі прийняти виважене рішення – який результат вона б хотіла отримати за результатами юридичної консультації та супроводу її справи у суді.

Для фахівців, які працюють з постраждалими, також важливо розуміти і розвивати навички емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект (EQ) – це здатність людини розуміти та керувати емоціями, які відчуває вона сама і ті, хто поруч.

Goleman's Emotional Intelligence Model (2002)

На зрозумілу мову поняття і суть емоційного інтелекту переклав Деніел Гоулман. Він запропонував візуалізувати суть емоційного інтелекту у вигляді квадранта, які складається з чотирьох квадрантів.

Кожен з чотирьох квадрантів є важливим, проте все починається з розуміння себе.

4.3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ

Ознаки та поведінка, що можуть вказувати на те, що особа пережила насильство

У багатьох випадках постраждала особа може змінити свою думку після звернення за допомогою до правоохоронних органів/ надавачів юридичних послуг і не захотіти подавати офіційну заяву. Крім того, деякі постраждалі намагаються заперечувати реальну причину звернення за допомогою. Нижче наведені лише деякі з бар'єрів, з якими стикаються постраждалі від домашнього насильства, що заважають їм офіційно звертатись за допомогою і призводять до продовження насильницьких відносин чи ситуацій:

- ▶ відсутність усвідомлення або розуміння того, що таке домашнє насильство і які є його форми;

- ▶ страх перед особою, яка вчиняє насильницькі дії;
- ▶ сором, страх соціальних наслідків/суспільного осуду, особливо в традиційних/невеликих (сільських) і релігійних громадах;
- ▶ фінансова залежність від особи, що здійснює насильницькі дії;
- ▶ інвестиції/ вкладення в партнера, сім'ю, майнові об'єкти або спільні речі не дають їм можливість піти;
- ▶ обмежений (можливо навіть тільки на переконання постраждалої особи) або фактично відсутній доступ до послуг;
- ▶ відсутність належних послуг, що враховують культурні/ мовні/ фізичні особливості постраждалої;
- ▶ страх, що їм не повірять, а також упевненість у тому, що відповідні служби не зможуть запропонувати їм допомогу;
- ▶ нестача когнітивних (інтелектуальних) функцій, психічні або фізичні порушення (у т.ч. на рівні) інвалідності;
- ▶ негативний досвід звернення по допомогу (судом було застосоване адміністративне стягнення у виді штрафу, сплата якого лягла на плечі самої постраждалої особи; поліцейські не винесли терміновий заборонний припис; суд відмовив у задоволенні заяви про видачу обмежувального припису).

Психологічні наслідки домашнього насильства є комплексними; травматичний вплив може бути гострим, але у зв'язку з рецидивом і постійним характером такого насильства можуть бути заподіяні серйозні психічні та соматичні розлади, або навіть летальні наслідки.

Існує низка ознак, за якими можна припустити, що особа, яка звернулася за допомогою, тривалий час потерпає від домашнього насильства:

Типи ознак	Ознака
Фізичні	<ol style="list-style-type: none"> 1. погіршення фізичного та психічного здоров'я, емоційні та психоневрологічні розлади; 2. синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла, розриви статевих органів; 3. поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями; 4. втрата ваги, зневоднення; 5. викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, брак ваги у немовлят; 6. захворювання, що передаються статевим шляхом.
Психологічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. невідповідність отриманих ушкоджень поясненням жінки щодо їхнього походження; історії про відвідання різних лікарів, які не відповідають дійсності; відкладання часу звернення за психологічною допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на прояснення та корекцію ситуації; 2. наявність скарг психосоматичного характеру; 3. недостатнє лікування та невиконання приписів, що їх надає лікар, через «брак часу», «відсутність грошей», «необхідність виконувати хатні обов'язки», «незачувість хвороби» тощо. Альтернативою може стати «надмірне» лікування або самолікування, коли жінка на власний розсуд намагається позбутись симптомів (головний біль, біль у кінцівках, у спині та животі тощо) без визначення реального діагнозу. Наприклад, жінка може «лікувати» поламані ребра валокордином, приписуючи біль у грудях серцевому нападу; позбавляється від «болю у м'язах спини» при відбитих нирках тощо;

Психологічні

- страхи, необумовлена тривожність, нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності; є
- депресія, нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо;
- надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють відчуття провини);
- втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізольованості;
- уникання погляду в очі, приниженість у поведженні, похапливість;
- нереалістичні надії щодо розвитку визначних талантів дитини поряд із впевненістю в безперспективності її майбутнього;
- суїцидальні наміри, погрози позбавити життя себе;
- почуття провини за отримані фізичні ушкодження;
- звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю.

Економічні

- нестаток/ відсутність можливості розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами;
- відмова від праці або навчання під тиском чоловіка; праця на посаді/ робочому місці, обраному під тиском чоловіка;
- праця, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (забирає) всі фінанси в родині;
- одяг, взуття, які не відповідають сезону та погодним умовам; старезне вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки родини);
- недоїдання;
- наявність житлових проблем (негараздів).

1. порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу; сексологічні та сексопатологічні симптоми;
2. захворювання, що передаються статевим шляхом;
3. травми та пошкодження статевих органів;
4. наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей.

Особливості взаємодії з особами, що постраждали від домашнього насильства/насильства за ознакою статі

Формулювання запитань про випадок домашнього насильства може виявитися складним завданням для будь-якого надавача послуг. Наступні рекомендації допоможуть надавачеві юридичних послуг бути більш впевненим при розпитуванні про випадок насильства, а також уникнути повторної віктимізації.

Для ефективної взаємодії з постраждалою слід враховувати бажаний й небажаний типи поведінки.

БАЖАНА ПОВЕДІНКА:

- Привітати постраждалу особу в доброзичливій манері.
- Назвати себе і коротко розказати про правові норми / послуги закладу.
- Попросити постраждалу теж назвати себе.
- Уникати фізичного контакту з постраждалою особою, а також різких рухів. Такі рухи і дотики можуть викликати в постраждалої асоціації з випадком насильства та виявитися стресом для них, особливо для людей, які страждають від сексуального або фізичного насильства.

- Запитати постраждалу особу про бажання отримувати послуги від фахівця тієї ж статі (особливо у випадках сексуального насильства).
- Запитати постраждалу особу, чи комфортно буде для неї спілкуватись у приміщенні, де є інші фахівці, чи для неї важливо поспілкуватись наодинці.
- Дати постраждалій особі можливість запитати про все, що вона вважатиме важливим.
- Враховувати потреби різних груп населення (наприклад, осіб з фізичними або психічними порушеннями, релігійних осіб та етнічних меншин) і докладати зусиль для їхнього забезпечення.
- Створити конфіденційну і співчутливу атмосферу, активно слухати постраждалу особу і ставити контрольні запитання.
- Створити відносини довіри між фахівцем і постраждалою особою.
- Не залишати постраждалу особу на самоті, особливо, коли існує підозра про те, що постраждала може завдати собі шкоди, або є інші ризики.
- Запропонувати, за можливості, воду, теплий напій, печиво тощо.

НЕБАЖАНА ПОВЕДІНКА:

- Виявляти нетерплячість, роздратування, перебивати (в тому числі фразами на кшталт: «саме це колись сталося зі мною»).
- Робити поспішні висновки, оцінювати висловлювання чи стан постраждалої особи.
- Намагатися завершити думки та висловлювання постраждалої особи замість неї або відповідати недоречно.
- Втрачати зоровий контакт з постраждалою особою, жестами та рухами тіла демонструвати неухважність.

- Змінювати предмет розмови.
- Обтяжувати постраждалу особу відповідальністю за те, що сталося.
- Ставати на бік кривдника, виправдовувати його (у тому числі фразами на кшталт: «а що ви могли зробити такого, щоб його спровокувати»).
- Легковажно ставитися до факту вчинення насильства.
- Виявляти сумнів щодо правдивості свідчень, які дає постраждала особа, проявляти негативні емоції щодо неї.
- Пропонувати постраждалій особі примиритися з ситуацією.
- Пропонувати постраждалій особі змінити поведінку, що стане гарантією припинення насильства.
- Відмовляти в допомозі до моменту подання заяви про випадок.
- Говорити, що постраждала особа має сама собі дати раду.
- Покладати на постраждалу відповідальність за подальшу долю особи, яка скоїла насильство (наприклад, фразами на кшталт: «через вас він матиме проблеми. Він може потрапити до в'язниці»).

ДОДАТКИ

Додаток 1. Ключові нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії випадкам домашнього насильства⁶⁷

1. Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Наказ МВС від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника».
3. Постанова КМУ від 21.08.2019 № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».
4. Постанова КМУ від 22.08.2018 № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».
5. Постанова КМУ від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».
6. Постанова КМУ від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».
7. Наказ Мінсоцполітики від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників».

⁶⁷ Станом на червень 2022.

8. Наказ Мінсоцполітики від 11.12.2018 № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей».
9. Наказ МОЗ від 01.02.2019 № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги».
10. Наказ МВС від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України».
11. Наказ Мінсоцполітики, МВС від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства».
12. Постанова КМУ від 20.03.2019 № 234 «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі».
13. Наказ Мінсоцполітики від 03.07.2019 № 1037 «Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».
14. Постанова КМУ від 21.08.2019 № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі».
15. Постанова КСУ від 01.06.2020 № 585 «Про забезпечення соціаль-

ного захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах».

16. Наказ Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству».

17. Наказ Мінсоцполітики від 30.11.2020 № 787 «Про затвердження Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі».

18. Наказ Мінсоцполітики від 13.10.2021 № 587 «Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб».

Додаток 2. Ключові рішення Європейського суду захисту прав людини у справах домашнього насильства

1. «Контрова проти Словаччини» (Kontrová s. Slovaquie) – 7510/04. Рішення від 3 жовтня 2007 року.

2. «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and Others v. Croatia) – 46598/06. Рішення від 15 січня 2009 року.

3. «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) – 33401/02. Рішення від 9 червня 2009 року.

4. «Є.С. та інші проти Словаччини» (E.S. and Others v. Slovakia) – 8227/04. Рішення від 15 вересня 2009 року.

5. «Н. проти Швеції» (N. v. Sweden) – 23505/09. Рішення від 20 липня 2010 року.

6. «А. проти Хорватії» (A. v. Croatia) – 55164/08. Рішення від 14 жовтня 2010 року.

7. «Гайдуова проти Словаччини» (Hajduová v. Slovakia) – 2660/03. Рішення від 30 листопада 2010 року.

8. «Е.М. проти Румунії» (E.M. v. Romania) – 43994/05. Рішення від 30 жовтня 2012 року.

9. «Валюлієне проти Литви» (Valiulienė v. Lithuania) – 33234/07. Рішення від 26 березня 2013 року.
10. «Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova) – 3564/11. Рішення від 28 травня 2013 року.
11. «Дживек проти Туреччини» (Civek v. Turkey) – 55354/11. Рішення від 23 лютого 2016 року.
12. «М.Дж. проти Туреччини» (M.G. v. Turkey) – 646/10. Рішення від 22 березня 2016 року.
13. «Халіме Кіліч проти Туреччини» (Halime Kılıç v. Turkey) – 63034/11. Рішення від 28 червня 2016 року.
14. «Белшан проти Румунії» (Bălșan v. Romania) – 49645/09. Рішення від 23 травня 2017 року.
15. «Талпіс проти Італії» (Talpis v. Italy) – 41237/14. Рішення від 2 березня 2017 року.
16. «Д.М.Д. проти Румунії» (D.M.D. v. Romania) – 23022/13. Рішення від 3 жовтня 2017 року.
17. «Й.К. проти Сполученого Королівства» (Y.C. v. the United Kingdom) – 4547/10. Рішення від 13 березня 2012 року.
18. «Д.М.Д. проти Румунії» (D.M.D. v. Romania) – 23022/13 Рішення від 3 жовтня 2017 року.
19. «Мохамед Хасан проти Норвегії» (Mohamed Hasan v. Norway) – 27496/15. Рішення від 26 квітня 2018 року.
20. «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia) – 41261/17. Рішення від 9 липня 2019 року.
21. «Левчук проти України» – 17496/19. Рішення від 3 вересня 2020 року.

**Додаток 3. Постанова ВС від
07.04.2020 року у справі №647/1931/19**

reyestr.court.gov.ua/Review/89035028

**Висновки ВС щодо тлумачення понять «домашнє
наси́льство» «гендерно-обумовлене наси́льство»
з посиланням на Стамбульську Конвенцію**

13. Суд вважає слушним довід сторони обвинувачення в тій частині, що апеляційний суд невірно витлумачив зміст згаданої зміни до закону; Суд вже зазначав, що поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі [ст. 126-1 КК](#) і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства, а тому при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця.[1] ...

17. Хоча Стамбульська Конвенція до цього часу Україною не ратифікована, однак пряме посилання на неї в [законі](#) зобов'язує Суд при визначенні «домашнього насильства» та «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», брати до уваги не лише національне законодавство, але й положення цієї Конвенції, а також інших міжнародних договорів та дотичну практику міжнародних органів у тій частині, в якій вони важливі для розуміння її положень.

18. Стаття 2 Стамбульської Конвенції передбачає, що «ця Конвенція застосовується до всіх форм насильства стосовно жінок, у тому числі домашнього насильства...». Пункт (а) статті 3 визначає, що «наси́льство стосовно жінок» ... означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою...». Відповідно до пункту (d) статті 3, «наси́льство стосовно жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спря-

моване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно».

19. Група експертів з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству, створена відповідно до Стамбульської Конвенції для контролю за виконанням Сторонами Конвенції (надалі – GREVIO) зазначала, що хоча в статті 3 Конвенція передбачає гендерно-нейтральну дефініцію домашнього насильства, що охоплює як жертв, так і кривдників обох статей, вона також чітко визначає, що домашнє насильства зачіпає жінок непропорційно і, таким чином, є насильством, що є виразно гендерно-обумовленим (gendered).[2] Також вона зазначила, що Конвенція охоплює багато форм насильства щодо жінок, починаючи від каліцтва геніталій і закінчуючи домашнім насильством, під загальним прапором «гендерно-обумовленого насильства щодо жінок», наголошуючи на гендерній нерівності як їх спільній структурній причині, [3] а також що «Конвенція виразно пов`язує насильство проти жінок та домашнє насильство зі шкідливими гендерними стереотипами».[4]

20. Таким чином, Стамбульська Конвенція та орган, створений для її імплементації, підкреслюють, що **термін «домашнє насильство» означає один з різновидів гендерно-обумовленого насильства, а не окремий від нього вид насильства. ...**

23. Виходячи з наведеного, можна дійти висновку, що Стамбульською Конвенцією **домашнє насильство розуміється як певний спосіб поведінки, якою одна особа намагається утвердити або підтримати контроль над іншою особою, що відноситься до певної вразливої групи і знаходиться у вразливій ситуації.**

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Бойчук Костянтин Леонідович – регіональний координатор UNFPA

Бреус Сергій Михайлович – кандидат юридичних наук, директор Правобережного київського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу Академії адвокатури України

Бугаєць Тамара Іванівна – магістерка міжнародного права (LL.M), адвокатка, залучена експертка Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, експертка у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, викладачка Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

Гриценко Людмила Олександрівна – адвокатка, лекторка Вищої школи адвокатури Національної Асоціації Адвокатів України, тренерка Тренінгової групи «АС», співзасновниця Юридичної групи «Право», експертка у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Пилипенко Дмитро Олексійович – декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНА РЕДАКЦІЯ:

Блага Алла Борисівна – докторка юридичних наук, доцентка

Науково-практичне видання

Авторський колектив:

К.Л. Бойчук, С.М. Бреус, Т.І. Бугаєць, Л.О. Гриценко, Д.О. Пилипенко
за загальною редакцією д.ю.н., доцентки А. Б. Благої

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПРАВОВИХ
ПОСЛУГ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ
ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Редактор...

Підписано до друку...

